

37. 014(K)
M-18

Oktatásügy határon

Molnár Eleonóra
Orosz Ildikó

Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség

A könyv megjelenését támogatta a

A borítón Tóth Lajos festménye látható

©Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2009

©Molnár Eleonóra, 2009

©Orosz Ildikó, 2009

ISBN 978-966-7670-40-5

Molnár Eleonóra

Orosz Ildikó

Oktatásügy határon

Molnár Eleonóra

Orosz Ildikó

Oktatásügy határon

Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség
Ungvár, 2009

Tartalomjegyzék

Előszó.....	8
Molnár Eleonóra-Orosz Ildikó: Adalékok a határon túli magyar nyelvű oktatás többségi állami költségvetésből történő finanszírozásához (2007)	9
Bevezetés.....	11
A pedagógusok bérezése.....	12
Intézmények fenntartása.....	15
Adózási feltételek.....	17
Finanszírozás a Beregszászi járás példáján.....	20
Orosz Ildikó: A kárpátaljai magyar felnőttképzés rendszere	23
Iskolarendszeren belüli magyar nyelvű oktatás, szakképzés és felsőfokú képzés	25
Az ukrajnai felnőttképzés, továbbképzés, átképzés jogi keretei.....	30
Kárpátalja munkaerő-piaci helyzete és humán erőforrás-politikája.....	33
Összegzés. A továbblépés lehetséges útjai	37
Molnár Eleonóra-Orosz Ildikó: Karrierutak vagy parkoló-pályák? Frissdiplomások karrierje, migrációs tendenciája, felnőttképzési igényei a Kárpát-medencében	41
Bevezetés.....	43
Tipikus karrier-pályák.....	52
Felsőoktatás és karrier összefüggései.....	58
A migrációt befolyásoló tényezők.....	72
Felnőttoktatási igények háttere.....	78
Hipotézisek.....	82
Irodalom	86
Mellékletek	87
Molnár Eleonóra: A felnőttképzés piacán	91
Bevezetés.....	93
Pacobo Ltd. - Csap	96
Dorcas AID - Szúrte.....	98
Szociális Alapítvány - Beregszász.....	100
II. RF KMF Felnőttképzési Központja - Beregszász	102
Máltai Szeretetszolgálat - Beregszász.....	104

Molnár Eleonóra: Egy tiltó norma érvényesülése az egyházi líceumokban Kárpátalján	107
Bevezető.....	109
Az egyházi „elitképzés” lehetőségének megteremtése Kárpátalján.....	110
Egy tiltó norma érvényesülése.....	113
Összefoglalás.....	121
Irodalom	122
Interjúk jegyzéke.....	123

Molnár Eleonóra: A kárpátaljai magyar pedagógustársadalom egy kérdőíves vizsgálat tükrében	125
Bevezető.....	127
Nemzetközi és kárpátaljai kihívások.....	129
Általános szociodemográfiai adatok.....	130
A pálya stabilitása - jövőkép.....	138
A diákok megítélése. Iskolaválasztás.....	139
Hasznosság és környezet.....	141
A tanári munka hatékonysága.....	143
Iskola és szülők kapcsolata.....	146
Összegzés.....	148
Irodalom	149

Molnár Eleonóra: A közoktatás hatásvizsgálata: érettségizők 2007	151
Bevezetés.....	153
Szociodemográfiai adatok.....	155
Fókuszban a tanulók élettapasztalatai.....	160

Орос Ілдико: Забезпечення розвитку освіти, культури, збереження національно-культурних традицій представників національних меншин в Закарпатській області	169
Актуальність питання	171
Основна мета.....	171
Методи дослідження.....	171
Деякі визначення про національні меншини.....	171
Національні меншини Закарпатської області.....	173
Стан та забезпечення розвитку освіти, культури, національно-культурних традицій національних меншин у Закарпатській області з точки зору їх представників.....	182
Русини	182
Угорці.....	182
Цигани.....	185
Румуни.....	186
Словаки.....	187
Росіяни.....	187
Поляки.....	188

Німці	189
Висновки.....	190
Література.....	191

Eleonora Molnar: The Conditions of Functioning of Denominational Educational Institutions in Ukraine (Transcarpathia) 195

Denominational proportions.....	198
The religious diversity of Ukraine's population	198
The religious distribution of the Carpathian Hungarians.....	199
Legal Background	201
The Conditions of Establishment of the Transcarpathian Public Schools.....	203
The List of Literature Used.....	210

Molnár Eleonóra-Orosz Ildikó
Karrierutak vagy parkolópályák?
Frissdiplomások karrierje, migrációs tendenciája,
felnőttképzési igényei a, Kárpát-medencében¹

¹ A tanulmány az MTA Kisebbségkutató Intézetének koordinálásával, az Apáczai Közalapítvány támogatásával készült (2006-2007)

Bevezetés

Az ukrájnai felsőoktatás bonyolult szerkezetű. Az érettségiig az oktatás háromfokozatú intézményi szerkezetben működik. Az elemi iskolák (1-4. oszt.) első fokozatú, az általános iskolák (5-9. oszt.) második fokozatú intézménynek számítanak. Harmadik fokozatú oktatási intézménynek számítanak az érettségit biztosító 10–11./12. évfolyamokkal rendelkező iskolák, ugyanis a különböző fokozatú oktatási intézmények működhetnek külön-külön is, de egy egységként is. A 9. osztály, tehát az alapiskola után 5 vizsga alapján kimeneti bizonyítványt kap mindenki, amit nem teljes középfokú végzettségnek hívnak, és itt van lehetősége a végzősöknek, hogy tanulmányaikat vagy az általános érettségit biztosító középiskolákban/líceumokban folytassák, vagy a felsőoktatás rendszeréhez tartozó különböző szintű intézményekben.

A felsőoktatás rendszere 4 szintű. I–II. szintű felsőoktatási intézménynek számítanak Ukrajnában az általános iskola 9. osztálya után választható 4-5 éves képzést biztosító „college-ek”, technikumok, amelyek „molodszij szpecialiszt”² oklevelet adnak a diákoknak. Egyes II. szintű felsőoktatási intézmények a megfelelő akkreditáció után baccalaureátusi fokozatú diplomát is adnak, amit tanulmányaik folytatásával szereznek meg a diákok. A II–III–IV. szintű felsőoktatási intézményekben a képzés többféle, vagyis egymásra épülő képzések révén több szintű oklevelet lehet szerezni. Ezen oktatási intézményekben általában az érettségire épülő négyéves, nyolcszemeszteres képzés révén szerezhetik meg a felsőfokú képesítés baccalaureátusi fokozatát, majd egyéves képzés után attól függően, hogy milyen tartalmi kurzusra nyert felvételt a diák, „speciálist” vagy „magiszter” fokozatú diplomát kaphat. Mindkét fokozat egyetemi szintűnek számít és feljogosítja a végzést, hogy tanulmányait aspirantúrán, vagyis doktori képzésben folytassa. A II. fokozaton akkreditált felsőoktatási intézmények általában „molodszij szpecialiszt” (junior speciálist), illetve „bakalavr” (baccalaureátusi) diploma kiadására jogosultak. A III-IV. fokozatú felsőoktatási intézmények akkreditációs engedélyei alapján minden szintű képzést folytathatnak. A IV. fokozatú intézményeknek van joguk doktori iskolák működtetésére, vagyis azon oktatási intézmények számítanak IV. fokozatúnak, amelyek doktori iskola működtetésére is rendelkeznek akkreditációs engedéllyel. Az 1996-os oktatási törvénymódosítás után Ukrajnában azon felsőoktatási intézményeket, melyek a legnagyobb hagyománnyal rendelkeztek, nemzeti egyetemi státusba helyezték. Ezen nemzeti egyetemeket az ország vezető egyetemeiként tartják számon, és V. fokozatú kiemelt intézményként működnek. Az európai gyakorlatnak megfelelő felsőoktatási intézmények, így az ukrájnai III-V. fokozatú felsőoktatási intézmények közül is általában a III. fokozatúak az európai értelemben vett főiskolák, a IV-V. fokozatúak az egyetemek. Kutatásunk témájának értelmében a továbbiakban a III-IV. szintű felsőoktatási intézményekben végzett különböző szintű diplomát szerzett fiatalok karrierjének alakulásával fogunk foglalkozni.

Nézzük meg statisztikailag a kárpátaljai felsőoktatási intézmények szerkezetét, a továbbtanulási lehetőségek alakulását, azon belül a kárpátaljai magyarok felsőfokú

² Molodszij specialist - junior specialist

képzésben való részvételi arányát az általunk vizsgált periódusban, vagyis az elmúlt évtizedben, 1996-2006 között.

Ukrajna függetlenségéig Kárpátalján egy egyetem működött, az Ungvári Állami Egyetem, amely azóta megkapta a Nemzeti státust. A függetlenségi nyilatkozat után, de főleg az ukrajnai közoktatási dolgozók 1994-ben megtartott kongresszusa utáni időszakban prioritásként kezelték a felsőoktatás expanzióját országos szinten, hogy az önálló független állam értelmiségi rétegét minél hamarabb kineveljék. Erre az időszakra (1994-1996) jellemző az új felsőoktatási intézmények alapítása, amit megkönnyített az is, hogy még nem fogadták el az akkreditálás törvényi szabályozását, hanem miniszteri rendelettel szabályozták azt. Az intézmények létrehozásának általánosan elterjedt mechanizmusa volt, hogy valamely egyetem kihelyezett tagozataként kezdte meg tevékenységét egy-egy városban, általában a lokális elit kezdeményezésére, majd az első kibocsátás után önállósodott és teljes jogú felsőoktatási intézménnyé vált. Kárpátalján ebben az időszakban számos felsőoktatási intézmény jött létre, de közülük nem mindegyik bizonyult életképesnek, így a továbbiakban azon intézményekre fogunk kitérni, melyek napjainkig megtartották státusukat. Az első önálló felsőoktatási intézményekhez tartozott az Ungvári Informatikai, Jogi és Közgazdasági Főiskola (ma Kárpátaljai Állami Egyetem), amelyet Ungvár város önkormányzata hozott létre mint alternatív képzési lehetőséget, a monopóliumát őrző Ungvári Állami Egyetemmel (ma Ungvári Nemzeti Egyetem (UNE)) szemben, a tanári kar egy részének átcsábításával. Az intézmény működési engedélyét, „a licenciat”, az akkreditálási folyamat első fázisaként 1996-ban kapta meg. A másik ilyen kezdeményezés a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF)) volt, amelyet a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ), a Kárpátaljai Református Egyház (KRE) kezdeményezésére 1994-ben hoztak létre a Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozataként. A Főiskola a működési engedélyét szintén csak 1996-ban kapta meg, egy időben az említett ungvári intézménnyel. Két évig (1994-1996) tartottak a tárgyalások és a politikai egyeztetés a működés legitimálásával kapcsolatban, amiben jelentős gátló tényezőként vett részt az Ungvári Állami Egyetem (UÁE), amely védte monopóliumhelyzetét, ahogyan az ott dolgozó professzorok egy csoportja is, akik egyéni érdekeik csorbulását látták a kezdeményezésben. A 90-es évek második felére tehető a Munkácsi Technológiai Főiskola, valamint a Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola létrejötte. A Munkácsi Technológiai Főiskola a Munkácsi Városi Tanács kezdeményezésére jött létre, mint a Hmelynickij Város Podolja Technológiai Egyetem kihelyezett tagozata, amely 1997-ben vált önállóvá. A Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola az Ivano-frankivszki Egyetem kihelyezett tagozatából önállósodott, melyet a Munkácsi Középfokú Tanítóképző bázisán hoztak létre. Ennek az intézménynek a Kárpátaljai Megyei Tanács az alapítója és fenntartója. Mindkét felsőoktatási intézmény a hágón túli kihelyezett tagozatokból nőtte ki magát, mert az UÁE elzárkózott a kihelyezett tagozatok indítása elől más kárpátaljai városokban. Évtizedünk első felében az ungvári és a munkácsi főiskola állami intézménnyé vált, vagyis a központi költségvetés biztosítja fenntartásukat, így a területen napjainkban **három állami** fenntartású felsőoktatási intézmény működik: az **Ungvári Nemzeti Egyetem, a Munkácsi Technológiai Főiskola és a Kárpátaljai Állami Egyetem. A Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola megyei** alapítású, és így a megyei tanács finanszírozza, a **II. Rákóczi Fe-**

renc Kárpátaljai Magyar Főiskola alapítványi³, az ukrán államtól nem részesült eddig támogatásban.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a kárpátaljai magyarok képzettségi szintjét különös tekintettel részvételükre a felsőoktatásban. Erre vonatkozó adatokkal a szovjet rendszerben nem rendelkezünk, még a népszámlálás adatai is csak részben váltak hozzáférhetővé. Az első hivatalos adatoknak minősíthető kimutatások az 1989-es népszámlálás alapján 1996-ban láttak napvilágot néhány ungvári kutató által publikált tanulmányban.

	Felsőfokú	Befejezetlen felsőfokú	Szakközépiskola	Középiskola	Általános iskola	Elemi iskola
Orosz	246	25	267	310	-	34
Ukrán	68	10	149	367	218	145
Szlovák	88	12	157	385	101	-
Magyar	.37	7	98	427	264	155
Román	17	3	38	208	451	181
Cigány	-	-	7	97	431	387

(vő. Migovics 1997: 49, Marina 1997: 114)

1. táblázat. Az egyes kárpátaljai nemzetiségek 1000 főre kiszámított iskolázottsági mutatói az 1989. évi népszámlálási adatok alapján

Mint látjuk, a kárpátaljai magyarság felsőfokú végzettséggel rendelkezők tekintében mélyen alulreprezentált, melynek számos diszkriminatív jellegű oka van. Jelen kutatás tárgyát ez nem képezi, de az okok jellegéről részletesebben olvasható korábbi tanulmányainkban. (Orosz, 2005)

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya nemcsak kárpátaljai szinten alacsony, de jócskán elmarad az országos átlagtól, ahol ezer főre 85 személy jut a 15 év fölötti korosztályból az ukránok körében, míg ez a mutató az ukrainai bolgárok esetében 66 fő, a lengyelek esetében 69 fő, a beloruszok esetében 116 fő, az oroszok esetében 158 fő. (Tóth, 2002)

A kárpátaljai magyarok alulreprezentáltsága az elmúlt évtizedben sem változott lényegesen. Meg kell állapítanunk, hogy míg a kárpátaljai magyarok regionális aránya 12,1% a 2001-es népszámlálási adatok szerint, úgy 1993-ban illetve 1994-ben az ungvári egyetemre felvételt nyert hallgatók közül mindössze 10%, illetve 8,1% volt magyar nemzetiségű, amikor a területen ez volt „az egyetem”. A két év adata közötti különbség azért is figyelemre méltó, mert az UNE (akkor még UÁE) felvételi eljárásának lezárása után került csak sor az első felvételre a KMF-re (akkor még BGYTF kihelyezett tagozata), és akkor még csupán tanítói, óvodapedagógia, angol, történelem és földrajz szakra. Az UNE-en ebben az időszakban, mint azt a táblázat is alátámasztja, földrajz szak nem volt, és tanítóit, valamint óvodapedagógiát sem lehetett főiskolai szinten tanulni Kárpátalján. A két év adatai alapján azt is megállapíthatjuk, hogy a magyarok a természettudományi szakokra nyertek felvételt, a bölcsészettudományok közül pedig a magyar nyelv és irodalom szakra. Az 1993-ban a felvételt nyert 85 hallgató közül 10 volt magyar szakos, míg 1994-ben a 72 főből 15 volt magyar szakos. Jelentős hallgatói létszámcsökkenést tapasztalunk az angol (11-ről 2 főre), matematika (12-ről 5 főre) szakokon. Egyedül a fizika (tanári) szak esetében tapasztalhatunk növekedést (6-ról 9 főre).

³ Vő.: a 21. oldal 1. számú lábjegyzetével.

N	Szak	1993							1994						
		1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
1	Történelem	50	40	1	2	6	0	1	53	44	2	2	5	0	0
2	Magyar nyelv és irodalom	10	0	0	0	10	0	0	15	0	0	0	15	0	0
3	Orosz nyelv és irodalom	20	14	6	0	0	0	0	20	13	5	0	2	0	0
4	Ukrán nyelv és irodalom	62	60	0	0	1	0	1	51	51	0	0	0	0	0
5	Szlovák nyelv és irodalom	0	0	0	0	0	0	0	9	7	0	2	0	0	0
6	Román nyelv és irodalom	4	0	0	0	0	4	0	6	0	0	0	0	6	0
7	Angol nyelv és irodalom	44	27	3	2	11	0	1	42	33	5	2	2	0	0
8	Német nyelv és irodalom	20	16	0	0	3	0	1	21	16	1	2	1	0	1
9	Francia nyelv és irodalom	10	10	0	0	0	0	0	10	9	0	1	0	0	0
10	Fizika (tanári)	41	33	1	0	6	0	1	68	58	1	0	9	0	0
11	Fizika (számítástechnika, elektronika)	26	17	3	0	6	0	0	30	25	2	0	3	0	0
12	Fizika (elméleti)	20	20	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Alkalmazott matematika	32	27	2	1	2	0	0	30	23	3	0	4	0	0
14	Matematika (tanári)	60	45	3	0	12	0	0	60	54	1	0	5	0	0
15	Természetvédelem	10	9	1	0	0	0	0	10	10	0	0	0	0	0
16	Kémia (tanári)	36	30	3	0	3	0	0	35	34	0	0	1	0	0
17	Biológia	50	38	5	2	5	0	0	50	45	0	1	3	0	1
18	Szőlő-, gyümölcsstermesztés	20	19	0	0	1	0	0	20	19	0	0	0	1	0
19	Orvosi	140	121	6	1	8	1	1	141	121	5	5	8	0	2
20	Ipari elektronika	25	19	3	1	2	0	0	29	22	3	0	4	0	0
21	Gépgyártási technológia	25	19	3	1	2	0	0	20	26	1	0	2	0	0
22	Műszergyártás	25	21	0	0	3	1	0	29	17	5	1	3	0	0
23	Pénzügy és hitel	20	19	0	0	1	0	0	20	20	0	0	0	0	0
24	Közgazdaság	21	19	1	0	0	0	1	20	16	2	0	2	0	0
25	Könyvvitel	21	17	1	0	2	0	1	20	18	1	1	0	0	0
26	Jog	54	50	2	0	1	1	0	50	46	1	2	1	0	0
27	Városi építészet	0	0	0	0	0	0	0	8	7	1	0	0	0	0
28	Építészmérnöki	0	0	0	0	0	0	0	10	9	0	0	1	0	0
	Összesen:	847	692	43	9	85	7	10	886	743	39	18	72	7	7
	%	100	82	5	1	10	0,8	1,2	100	84	4,4	2	8,1	0,8	0,8

1 - felvettek száma, közülük: 2 - ukrán, 3 - orosz, 4 - szlovák, 5 — magyar, 6 - román, 7 - egyéb nemzetiségű (fehérorosz, zsidó, lengyel, bolgár)

2. táblázat. Az Ungvári Állami Egyetemre felvételt nyert nappali tagozatos hallgatók nemzetiségi összetétele

A korábbi években, valamint az utána következő években felvételt nyert hallgatók nemzetiségi összetételéről nincs megbízható információnk, mert az adatok nem hozzáférhetők és csak saját kutatásainkra és felméréseinkre támaszkodhatunk. Az intézmények az adott témával kapcsolatban nem minden évben reagáltak nyitottsággal megkeresésünkre, különösen a narancsos forradalom előtti két évben. Az általunk létrehozott adatbázis alapján, melyet a kárpátaljai felsőoktatási intézmények által kitöltött

és pecséttel hitelesített kérdőívek alapján készítettünk, állítottuk össze az alábbi táblázatokat.

Megállapíthatjuk, hogy az elmúlt évtizedben az állami és megyei felsőoktatási intézményekben a hallgatói létszám jelentősen nőtt: míg az 1998-99-es tanévben a kárpátaljai állami és megyei fenntartású felsőoktatási intézményekben 11 754 hallgató tanult, úgy a 2006-2007-es tanévben már 16 905, ami 43,8% létszámnövekedést jelent.

Nézzük meg, hogyan alakult a magyar nemzetiségű hallgatók aránya ebben az időszakban. Az 1998-99-es tanévben 658 magyar nemzetiségű hallgató járt a kárpátaljai állami és megyei felsőoktatási intézményekbe, míg a 2006-2007-es tanévben 902 tanult, vagyis a hallgatói létszám 244-gyel növekedett, ami 16%-os növekedést jelent. A magyar nemzetiségű hallgatók továbbtanulási esélyeit a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola segítette nagymértékben. A táblázatok alapján megállapíthatjuk, hogy míg a kárpátaljai állami/megyei felsőoktatási intézményekben tanuló magyarok részaránya a vizsgált periódusban lényegesen nem növekedett, és összességében nem érte el a 6%-ot, addig a főiskolán a hallgatói létszám hatszor több lett. A 2006-2007-es tanévben a kárpátaljai magyar nemzetiségű felsőoktatásban tanuló magyar hallgatók száma 1923 a területen, közülük 1021, vagyis több mint a fele a főiskolán tanul.

Kód	II. Rákóczi Ferenc KMF ⁴						Ungvári Nemzeti Egyetem				Kárpátaljai Állami Egyetem (Ungvár)				Munkácsi Technológiai Főiskola				Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola			
	1998/1999	1999/2000	2001/2002	2002/2003	2003/2004 ⁵	2004/2005	1998/1999	1999/2000	2001/2002	2002/2003	1998/1999	1999/2000	2001/2002	2002/2003	1998/1999	1999/2000	2001/2002	2002/2003	1998/1999	1999/2000	2001/2002	2002/2003
205	113	213	264	291	321	532	5305	5360	5853	6269	436	640	934	900	715	911	970	1005	16	55	113	140
206	0	0	0	0	0	0	1225	1341	2054	2381	53	145	156	206	305	281	326	338	15	50	102	129
%	0	0	0	0	0	0	23	25	35	38	12	23	17	23	43	31	34	34	94	2	90	92
207	113	213	264	291	321	532	372	396	386	396	18	22	28	24	19	24	21	24	1	2	7	0
208	0	0	0	0	0	0	79	82	139	163	3	6	15	9	6	8	6	9	1	0	7	0
%	0	0	0	0	0	0	21	21	36	41	17	27	54	38	32	33	29	38	0	0	100	0
209	0	0	0	0	0	0	44	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
210	0	0	0	0	0	0	5	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
%	0	0	0	0	0	0	11	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
213	27	50	206	309	289	332	3654	3530	3174	3436	815	1130	1757	1844	465	698	1169	1434	304	566	797	851
214	0	0	0	0	0	0	2348	2366	2127	2418	662	1123	1240	1682	440	648	1060	1292	296	550	769	816
%	0	0	0	0	0	0	64	67	67	70	81	99	71	91	95	93	91	90	97	45	96	96
215	27	50	206	309	289	332	199	188	139	141	12	16	124	118	20	28	32	37	17	44	21	34
216	0	0	0	0	0	0	120	127	93	96	11	15	119	118	19	26	30	35	17	55	20	0
%	0	0	0	0	0	0	60	68	67	68	92	94	96	100	95	93	94	95	100	9	95	0
220	0	0	0	0	0	0	2715	2979	3043	3183	223	372	556	135	320	397	479	530	0	0	0	10
221	0	0	0	0	0	0	191	220	199	205	8	8	11	12	6	8	8	0	0	2	0	0
%	0	0	0	0	0	0	7	7	7	6	4	2	2	9	2	2	2	0	0	0	0	0
222	0	0	0	0	0	0	65	59	121	42	48	58	109	108	na	Na	98	108	Na	68	93	510
224	0	0	0	0	0	0	500	189	192	1000	300	283	190	216	262	228	288	283	150	133	163	1100
225	0	0	0	0	0	0	1504	660	673	3720	750	708	617	673	497	413	480	471	300	267	262	1700

205. Nappali tagozatos hallgatók összlétszáma. 206. Közülük tandíjat fizet. 207. *Magyar nemzetiségű nappali tagozatos hallgatók száma.* 208. Közülük tandíjat fizet. 209. Esti tagozatos hallgatók összlétszáma. 210. Közülük tandíjat fizet. 213. Levelező tagozatos hallgatók összlétszáma. 214. Közülük tandíjat fizet. 215. *Magyar nemzetiségű levelező tagozatos hallgatók száma.* 216. Közülük tandíjat fizet. 220. Ösztöndíjas hallgatók száma. 221. Közülük magyar nemzetiségű. 222. Az évi ösztöndíj mértéke USD-ben. 224. A legalacsonyabb évi tandíj USD-ben. 225. A legmagasabb évi tandíj USD-ben.

3. táblázat. **Kimutatás a kárpátaljai felsőoktatási intézményekben tanulókról az intézmények adatai alapján**

⁴ A II. Rákóczi Ferenc KMF hallgatói létszáma a levelező képzés esetében magába foglalja a kihelyezett tagozatok létszámát

⁵ A 2003/2004-es és a 2004/2005-ös tanévben nem kaptunk adatokat az egyetemektől, illetve a főiskola esetében ebben a számban nincs benne a különböző felnőttképzési tanfolyamokon részt vevők létszáma

	Az oktatás formája	Ungvári Nemzeti Egyetem		Kárpátaljai Állami Egyetem		Munkácsi Technológiai Főiskola		Munkácsi Humán-Pedagógiai Főiskola		II. Rákóczi Ferenc KMF	
		2005-2006	2006-2007	2005-2006	2006-2007	2005-2006	2006-2007	2005-2006	2006-2007	2005-2006	2006-2007
Hallgatók száma az intézményben	Nappali	6873	7144	1066	1105	1160	1199	562	459	562	647
	levelező	2893	3257	1646	1536	1607	1656	730	549	284	374
	∑	9766	10401	2712	2641	2767	2855	1292	1008	846	1021
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Közülük költségtérítéses	Nappali	2703	2776	373	385	373	430	102	102	16	94
	levelező	1686	2224	1316	1075	1350	1433	730	549	32	374
	∑	4389	5000	1689	1460	1723	1863	832	651	48	468
	%	45	48	62	55	62	65	64	65	6	45
Az orosz nemzetiségű hallgatók száma	Nappali	127	125	15	12	22	16	4	0	0	0
	levelező	2	60	18	15	27	28	0	0	0	0
	∑	129	185	33	27	49	44	4	0	0	0
	%	1,3	1,8	1,2	1	1,8	1,5	0,3	0	0	0
Közülük költségtérítéses	Nappali	52	55	2	2	9	4	2	0	0	0
	levelező	6	32	15	12	26	17	0	0	0	0
	∑	58	87	17	14	35	21	2	0	0	0
	%	45	47	51,5	51,9	71,4	47,7	50	0	0	0
Román nemzetiségű hallgatók száma	Nappali	39	48	6	6	1	1	1	0	0	0
	levelező	0	18	12	6	0	0	2	0	0	0
	∑	39	66	18	12	1	1	3	0	0	0
	%	0,4	0,6	0,7	0,5	0	0	0,2	0	0	0
Közülük költségtérítéses	Nappali	16	21	6	6	0	0	1	0	0	0
	levelező	0	13	10	6	0	0	2	0	0	0
	∑	16	34	16	12	0	0	3	0	0	0
	%	41	51,5	88,9	100	0	0	0	0	0	0
Szlovák nemzetiségű hallgatók száma	Nappali	29	29	2	2	0	1	1	0	0	0
	levelező	1	16	9	7	2	3	0	0	0	0
	∑	30	45	11	9	2	4	1	0	0	0
	%	0,3	0,4	0,4	0,3	0,07	0,14	0,08	0	0	0
Közülük költségtérítéses	Nappali	11	8	2	2	0	1	0	0	0	0
	levelező	0	12	7	5	2	3	0	0	0	0
	∑	11	20	9	7	2	4	0	0	0	0
	%	36,7	44,4	81,8	77,8	100	100	0	0	0	0
Magyar nemzetiségű hallgatók száma	Nappali	502	550	22	23	22	19	18	37	562	647
	levelező	43	164	42	34	26	22	60	53	284	374
	∑	545	714	64	57	48	41	78	90	846	1021
	%	5,6	6,9	2,4	2,2	1,7	1,4	6	8,9	100	100
Közülük költségtérítéses	Nappali	157	203	8	9	8	5	5	3	16	94
	levelező	0	94	37	21	25	21	60	51	32	374
	∑	157	297	45	30	33	26	65	54	48	468
	%	28,8	41,6	70,3	52,6	68,8	63,41	83,3	60	6	45

4. táblázat. A kárpátaljai felsőoktatási intézményekbe felvett hallgatók nemzetiségi megoszlása a 2005-06-os és a 2006-07-es tanévekben az intézmények adatai alapján⁶

Figyelembe véve, hogy a vizsgált periódus első felében a kárpátaljai magyarok lényegében csak az Ungvári Állami Egyetemen diplomázhattak, mert az újonnan alapított felsőoktatási intézmények végzősei 2001-től kezdve kaphattak diplomát, a kutatóskor

⁶ A KMF hallgatói létszám a levelező szakos képzésében a kihelyezett tagozatok (kertészmérnöki, közgazdasági) hallgatói létszámát is magába foglalja

a megkérdezettek körét ehhez igazítottuk, törekedve arra, hogy arányaiban figyelembe vegyük a különböző szakokon végzettek véleményét. Az általunk végzett felmérések szerint sajnos a matematikusok közül alig maradt itthon végzős hallgató, ez jellemző az orvostanhallgatókra is, és a magyar szakosok egy része szintén az anyaországban kereste boldogulását, bár mivel a magyar hallgatók jelentős részét ők tették ki, így közülük került ki az interjúalanyok jelentős része, ugyanis a 2006-os évtől részarányuk az UNE-n tovább növekedett.

A kutatás során 22 interjút készítettünk, melyek megoszlása az alábbiak szerint alakult: ⁵

	Szak	Neme	Diploma éve	Intézmény	Születési hely	Lakhely
1	Angol	Nő	2005	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
2	Angol-történelem	Férfi	2002	II. RFKMF	Beregszászi járás	Beregszászi járás
3	Angol-történelem	Nő	2002	II. RFKMF	Moszkva	Beregszász
4	Biológia-kémia	Férfi	1995	UNE	Beregszászi járás	Beregszászi járás
5	Építészmérnök	Férfi	2006	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
6	Magyar filológia	Nő	2006	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
7	Magyar filológia	Nő	1998	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
8	Magyar filológia	Nő	2001	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
9	Magyar filológia	Nő	2004	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
10	Magyar filológia	Nő	2005	UNE	Munkács	Munkács
11	Magyar filológia	Nő	2001	UNE	Csap	Csap
12	Magyar filológia	Férfi	2003	UNE	Ungvár	Ungvár
13	Matematika	Férfi	1997	UNE	Beregszászi járás	Beregszászi járás
14	Matematika	Férfi	2002	UNE	Ungvári járás	Beregszászi járás
15	Német	Nő	2004	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
16	Orvos	Nő	2003	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
17	Ovodapedagógia	Nő	2003	II. RFKMF	Beregszász	Beregszász
18	Politológia	Nő	2002	UNE	Ungvári járás	Ungvári járás
19	Tanítói	Nő	2003	II. RFKMF	Ungvári járás	Nagy szol ósi járás
20	Tanítói	Nő	2001	II. RFKMF	Ungvár	Beregszász
21	Történelem-földrajz	Férfi	2002	II. RFKMF	Beregszász	Beregszász
22	Villamosmérnök	Férfi	2004	UNE	Nagyszőlős	Ungvári járás

5. táblázat. Interjúalanyaink

Az interjúk mellett fókuszcsoport-megbeszélést is tartottunk, ahol a különböző vélemények megismerése érdekében a SWOT-analízis módszeréből jól ismert cédulázást alkalmaztuk, amely lehetővé tette, hogy minél több véleményt megismerjünk. A fókuszcsoport-megbeszélésen 10 fő vett részt, a csoport összetételét a következő táblázatban foglaltuk össze:

	Nem	Intézmény	Szak	Diploma-szerzés éve	Lakhely	Munkahely	Beosztás
1	Nő	UNE	Magyar filológia	2001	Csap	II. RFKMF	Tanárszegéd
2	Nő	UNE	Nemzetközi- külkereskedelmi kapcsolatok	2004	Csap	Állami számvevőszék	Vezető számvevő
3	Nő	UNE	Orvosi	2003	Szürte	Ungvári járási kórház	Járási reumatológus
4	Férfi	II. RFKMF	Angol- történelem	2003	Feketepatak	Karácshalmi Görög Katolikus Líceum	Igazgató
5	Férfi	UNE	Fizika	1998	Beregszász	Agora Iroda	Irodavezető
6	Férfi	UNE	Magyar politikai szakértő	1998	Beregszász	Image bevásárló- központ	Vállalkozó
7	Nő	UNE	Magyar filológia	2002	Beregszász	Kárpátaljai Magyar Pedagó- gusszövetség	Módszertani szaktanács- adó
8	Nő	UNE	Magyar filológia	1999	Nagybereg	II. RFKMF	Tanulmányi osztályvezető
9	Nő	II. RFKMF	Történelem- földrajz	2003	Nagyszőlős	Rehabilitációs Intézet	Igazgató
10	Férfi	II. RFKMF	Történelem- földrajz	2003	Beregszász	Kárpátinfó	Fordító

6. táblázat. A fókuszcsoport-beszélgetés résztvevői

Tipikus karrier-pályák

A megkérdezettek többsége első generációs értelmiségi, mindössze a szülők egyharmadának van felsőfokú végzettsége. A második generációs értelmiségiekre az általunk megkérdezett frissdiplomások esetében nem jellemző a családi minta követése, ez mindössze négy esetben fordult elő. Tanulmányaikat az érettségi megszerzéséig két válaszadó kivételével magyar nyelven végezték. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola végzősei magyarul szereztek képesítést, az Ungvári Nemzeti Egyetemen diplomázottak részben vagy teljesen ukránul folytatták tanulmányaikat. Az iskolaválasztást döntően nem a tudatos szakmaválasztás, nem a tipikus karrierépítés felé vezető úton történő első lépés megtétele határozta meg, a felsőoktatási intézménybe való felvételkor sokkal inkább a szülők szűkös anyagi lehetőségei és a nyelvi nehézségek a motiváló tényezők. A lakóhelyhez való közelség terhet vett le a szülők válláról azáltal, hogy kisebb lett az úti-költség és nem kellett öt éven keresztül kollégiumi díjat vagy albérletet fizetni. Kisebb súllyal jelentkezik, egy-egy esetben fordult elő az erős szülői hatás vagy a jó tanulmányi előmenetel, valamely tanulmányi versenyen elért első helyezés, amely megkönnyítette az egyetemi felvételt.

Kulturális erőforrásokban saját bevallásuk szerint nem bővelkednek, nagyon kis részük jár el alkalmanként színházba, hangversenyre, akkor is jórészt azért, mert magyar nyelven van és ingyenes. Az általunk megkérdezett friss diplomások számára fő gazdasági erőforrást a fizetésük és a szülők anyagi támogatása, a szülői ház nyújtotta menedék jelenti. Az egyik beszélgetőtárs így fogalmaz, amiben interjúalanyaink többségének véleménye is jól tükröződik:

„... ha nem lennének a szüleim, nincsen egy biztos háttér, pl. nincs házunk, nincs mit ennünk, nem tudom, akkor nyilván ebből a 400 valamennyi hrivnyából (kb.17 000 HUF) nem tudnám magam fenntartani ... Nem tudnék egy szobát sem bérelni magamnak. .. Hat év güri, megfeszített tanulás után mennyire lehet azt elképzelni, hogy pl. egy úatal pár kisgyerekkel hogy tudnak megélni, érvényesülni, hogy tudnak lakást bérelni, enni, öltözködni... ”⁷

Mindössze egy megkérdezett megfogalmazásában tükröződik teljes elégedettség:

„...meg vagyok elégedve tökéletesen a saját életszínvonalammal... Igen, mi úgy alakítjuk, hogy kényelmes legyen a számunkra... ”⁸

Kapcsolati tőkájüket saját bevallásuk szerint az értelmiségi körökben alakították ki az egyetem éve alatt, illetve munkába állást követően.

A diploma megszerzése mellett a többség szerzett számítógépes ismereteket, ECDL-bizonyítványt, ismer valamilyen idegen nyelvet és beszél az államnyelvet legalább középfokon. A következő táblázatban összefoglaltuk, az ungvári egyetemen vagy a beregyszási főiskolán megszerzett diploma mellett frissdiplomásaink még milyen ismeretekkel gyarapodtak, milyen kiegészítő képzéseken, tanfolyamokon, tréningeken vettek részt, melyek mutatják a környezetük és a számukra felkínált lehetőségekhez való igazodást is.

⁷ 26 éves nő, orvos

⁸ 26 éves nő, magyar filológus

A kárpátaljai magyarság döntő többsége a magyar határ közelében, nagyjából az Ungvár, Császlóc, Csongor, Izsnyéte, Dercen, Beregújfalu, Salánk, Fancsika, Csepe, Feketeadó, Gyula által behatárolt területen él, illetve szigetekben és szórványokban, ⁷

Megszerzett szak	Kiegészítő képzés	Idegen nyelvtudás	Államnyelv ismerete
építészmérnök	számítógépes ismeretek		felsőfok
orvos	számítógépes ismeretek	angol, latin, francia	középfok
biológia-kémia		angol	anyanyelvi szinten
matematika	számítógépes ismeretek		felsőfok
magyar filológia	hitoktatói végzettség, zeneiskolai végzettség (zongora) számítógépes ismeretek	német	középfok
magyar filológia	teológia, könyvtáros továbbképzés, számítógépes ismeretek		középfok
magyar filológia	számítógépes ismeretek	orosz	középfok
magyar filológia	számítógépes ismeretek, könyvtáros továbbképzés, digitalizálással kapcsolatos továbbképzések	angol	középfok
magyar filológia	hitoktató, számítógépes ismeretek		alapfok
angol	gazdasági képzés	angol	középfok
matematika	számítógépes ismeretek		középfok
német	kántorképzés, könyvelői tanfolyam, 3 éves vallásismereti tanfolyam, számítógépes ismeretek, konfliktuskezelési tréning	német	középfok
tanítói	zeneiskola, számítógépes ismeretek	orosz, angol	középfok
angol-történelem	számítógépes ismeretek	angol	középfok
villamosmérnök	számítógépes ismeretek, jogosítvány, fodrásztanfolyam, falusi turizmus és idegenvezetési tanfolyam		anyanyelvi szinten
történelem-politológia	számítógépes ismeretek	angol	felsőfok
történelem-földrajz	számítógépes ismeretek		alapfok
tanítói	népzene, néptánc, számítógépes ismeretek		középfok
magyar filológia	vezetőképzés, kommunikációs tréningek, európai uniós tréning, pályázatíró tréning, számítógépes ismeretek		középfok
magyar filológia	3 hetes óvodapedagógiai tanfolyam, számítógépes ismeretek		alapfok
angol-történelem	újságíró-média továbbképzés, pályázatíró tréning, zeneszerzői képzés, számítógépes ismeretek	angol	középfok
óvodapedagógia	számítógépes ismeretek	angol	középfok

7. táblázat. Az alapképzítés mellett megszerzett kiegészítő képzések, nyelvismeret

A fókuszcsoportban az <i>Iskolaválasztás tudatossága</i> kérdésre adott válaszok	Intézmény/szak
1. Gyerekkorom óta orvos szeretnék lenni. 2. Csak itt volt orvosi képzés.	UNE/orvosi
1. Egyetlen hely volt Kárpátalján, ahol magyar nyelven lehetett tanulni felsőfokú intézményben. 2. A hely közelsége miatt . 3. Imádtam a verseket, és akkor még azt gondoltam, itt azzal fogok foglalkozni, amit szeretek.	UNE/magyar filológia
1. Egy új szak volt, amiről úgy gondoltam, hasznomra válik a jövőben. 2. Mindig is szerettem a matematikát és az angolt. 3. A hely közelsége miatt .	UNE/nemzetközi-külkereskedelmi kapcsolatok
1. Magyar nyelven folyt az oktatás . 2. Födő Sándor személye. 3. Humán érdeklődés.	UNE/magyar filológia
1. Egyetlen hely volt Kárpátalján, ahol magyar nyelven lehetett tanulni felsőfokú intézményben. 2. Szülőföldemen akartam tanulni . 3. Céltudatosan készültem a tanári pályára.	UNE/magyar filológia
1. Családi nyomásra. 2. 1993-ban az egyetlen ismert felsőoktatási intézmény volt az UAE.	UNE/fizika
1. A középiskola erős alapot adott magyar nyelvtanból és irodalomból. 2. Az ukrán nyelv hiányos tudása . 3. Anyagi okokból nem mehettem külföldre .	UNE/magyar filológia
1. Nívós oktatás és megfelelő szak. 2. Magyar közeg .	II. RFKMF/ történelem-földrajz
1. Magyar nyelven lehetett tanulni . 2. Kárpátalján van . 3. Vonzó volt a szakpárosítás. 4. Az intézmény jó híre. 5. Ingyenes oktatás.	II. RFKMF/ angol-történelem
1. Magyarul szerettem volna tanulni . 2. Korrupció nélkül. 3. Érdekelt a földrajz és az őstörténet.	II. RFKMF/ történelem-földrajz

8. táblázat. **Iskolaválasztás tudatossága**

elsősorban a Felső-Tisza-vidéken. Akik Beregszász városában vagy a Beregszászi járásban élnek, kevésbé érintkeznek mindennapjaik, magánéletük során a többségi nemzettel, ezekben a községekben a magyarok aránya nagyobb az ukrán nemzetiségűekénél. A Munkácsi, Ungvári és a Nagyszőlősi járásokban élő magyarok munkatársai, szomszédai, ezáltal barátai is gyakrabban az államalkotó nemzet soraiból kerülnek ki, nyelvi nehézségeik ritkábban adódnak a kommunikáció során. Amikor azt szerettük volna megtudni frissdiplomásainktól, hogy kötik-e baráti, rokoni szálak a többségi nemzethez, akkor a válaszokban jól tükröződik az is, hogy Kárpátalján az ukránok és a magyar kisebbség között egyelőre, úgy tűnik, nincs vagy nem olyan kiélezett a feszültség, hogy „magyarverésig” fajuljon, ahogyan arra volt már példa Erdélyben, Vajdaságban és a Felvidéken. Az ungvári egyetem végzősei tanulmányi éveik alatt szereztek ukrán barátokat, vannak ukrán munkatársaik, szomszédaik, esetenként rokonaik.

Külföldi tanulmányokat egy válaszadónk kivételével mindenki folytatott, főleg rész-képzős tanulmányutak formájában, de volt, aki nyári egyetemeken, cserediákprogram keretében töltött néhány hónapot Magyarországon (Debrecenben, Budapesten). Mindkét angol nyelvszakos interjúalanyunk, mind az Ungvári Nemzeti Egyetem, mind a Kárpátaljai Magyar Főiskola végzőse részt vett angol nyelvterületen is egy rövid tanulmányúton, nyelvtudása tökéletesítése érdekében.

Kezdőként elhelyezkedni nagyon nehéz, még akkor is, ha kiépített kapcsolati hálóval rendelkezik valaki. Azzal, hogy mit gondolnak interjúalanyaink a diplomájuk piaci értékéről, a későbbiekben foglalkozunk, a következőkben azt elemezzük, hogy mit gondolnak az általunk megkérdezett frissdiplomások, mik a húzóágazatok, ki a sikeres ember, mely szakokat tekintik presztízsszaknak, s ezek függvényében hogyan látják, értékelik saját szakmai pályafutásukat.

Kárpátalján a mezőgazdaság befektetők hiányában ugyan nem a legkorszerűbb technikára alapoz, de a falusi lakosság számára kétségtelenül meghatározó ágazat. Perspektívát látnak az agronómusképzésben, mert nemcsak befektetőkből, hanem szakemberekből is hiány van. A legperspektivikusabb a természeti adottságok, a rekreációs erőforrások kihasználása lenne. A gyárak magánkézbe kerültek, precíziós műszergyártásra, gépkocsigyártásra specializálódtak, de fejlődő ágazatnak tekinthető az építőipar, élelmiszeripar, textilipar is.

*„... ami van, az a mezőgazdaság, ami nem húzóágazat, de egyértelműen meghatározó, mert nagyon sokan ebből élnek...”*⁹

„... a mezőgazdaság sajnos hanyatlóban van, nincsenek befektetők ebben az ágazatban. A legjövődélmezőbb húzóágazat a turizmus lehetne és természetesen az építéset, a mi cégünk is többnyire szanatóriumok felépítésének a kivitelezésével foglalkozik...”

*„...a húzóágazatok a nyugati vállalatok, melyek ide kitelepülnek és általában a munkaerő alacsony bérszínvonala miatt vannak itt. Összeszerelő üzemek, rádiótechnika, varrodák elég jó fizetést is adnak. Ipar területén, azt hiszem, most egy-két gépkocsigyár is nyílt Ungváron, még ezek lesznek húzóágazatok. A mezőgazdaság az pang, mert ugye a technika az nincs olyan szinten. Illetve az építőipar, ami 2-3 éve fellendült itt Kárpátalján, és megfigyelhető, hogy a Magyarországon dolgozott kőművesek hazajönnek, és itthon dolgoznak...”*¹⁰

*„... van jövője a borászatnak, jól működik az élelmiszeripar, mert rengeteg a nyersanyag...”*¹¹

*„... a keleti oldalra ez lesz az átvezető út... Jobban ki tudnánk használni, ha lennének megfelelő szakemberek, a főiskola már ezen is dolgozik, hiszen nagyon jó agronómusokat fog kinevelni. Én ebben látom a jövőt, a gazdasági részében, a mezőgazdaságban és a család körüli, háztáji gazdálkodásban, mivel az emberek nagy része ehhez maga is hozzá tud járulni, hogy maga megműveli ezeket a területeket...”*¹²

*„... ezek a cégek, mint például a Csap mellett autóalkatrészek összeszerelésével foglalkozó vállalat, ezek a nagy beruházások. Gyorsan terjeszkednek, sok embernek adnak munkát, megélhetést...”*¹³

Egyik válaszadó pesszimistán fogalmaz, amikor azt mondja, a kétkezi munkásnak könnyebb elhelyezkedni, mint a diplomásnak. Hangsúlyozza a pedagógus pálya alulfizettségét, leértékelődését, s azt, hogy a tanári pályát csak hivatástudatból lehet

⁹ 31 éves tanítónő

¹⁰ 28 éves férfi, angol-történelem szakos tanár

¹¹ 24 éves nő, óvodapedagógus

¹² 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

¹³ 27 éves nő, történelem-politológia szakos

végezni. Megfogalmazza az orvosok alulfizettségét is, de hozzáteszi, hogy ez nem olyan súlyos, hiszen a hálapénzekből meg tudnak élni. Interjúalanyunk a köztisztviselői állásokat látja leginkább megfizetett munkakörnek, ide sorolja életszínvonaluk alapján a politikusokat, polgármestereket, magánvállalkozókat. Vannak munkakörök, amelyek nem számítanak presztízsszakmának, ilyen például a benzinkutas, de a fizetés nagyobb, ezért válaszadóink is néha elbizonytalanodnak. Jogosan merül fel a kérdés: munkába álláskor a szakmát vagy az azzal járó bért tartjuk szem előtt, mikor fut be valaki kariert: ha valakinek jól fizető állása van, vagy ha erkölcsi megbecsülést kap munkája elvégzéséért?

„... látom, hogy a kollégák mennyit dolgoznak, mennyi papírmunkájuk van, mennyi baj van a gyerekekkel, mennyi baj van a szülőkkel, azt mondom, hogy egy normális eszű ember ilyet nem csinál, csak egy megszállott tanár, akinek tényleg ez a hivatása. A pedagógus pálya nagyon le van értékelve. Ha a fizetésből indulok ki, akkor az orvosokról is azt mondanám, hogy nagyon alul vannak fizetve, ha meg az ilyen csúszópénzekre gondolok, akkor meg azt mondom, hogy nem baj, úgymint kijut nekik másból. Azt hiszem, a köztisztviselők azért elég sokat kaszálnak, már úgy ahhoz képest, de biztos meg is érdemlik...Az a baj, hogy nem igazán vagyok benne ezekben a dolgokban... Azt látom, hogy a környékünkön annak jó, aki nem dolgozik. Mindig azt mondtam, hogy én is elmegyek munkanélkülinek. Mert vesszük az osztálynaplót és nézzük, hogy a gyerekek hol dolgoznak a szülei, és azt látjuk, hogy azok a gyerekek élnek a legjobban, akiknek a szülei neve mellé az van írva, hogy nem dolgoznak..., csak azt nem tudom, hogyan csinálják ... igazából kirívóan túlfizetett munkakör, vagy megbecsült munkakör nincsen, én nem látok ilyet... Akkor menjél vállalkozónak, legyél polgármester, legyél politikus, legyél képviselő..., ha összehasonlítom az életszínvonalukat az enyémmel, akkor nagyon úgy tűnik, hogy túl vannak fizetve... Tehát még mindig könnyebb elhelyezkedni kétkézi munkásnak, mint egy diplomás embernek...”¹⁴

„... manapság eléggé felkapott a gazdálkodási és a tolmácsi, fordítói szakma. A tanár szerintem soha nem fog a presztízsszakmák közé tartozni...”¹⁵

„... benzinkúton jobban keresnek, tehát a presztízsszakma is olyan, hogy nem jár jó anyagi keresettel...”¹⁶

„... presztízsz politikusnak lenni, gyárigazgatónak lenni, menő vállalkozónak lenni, aki biztos haszonnal bír. Talán még az is presztízsz, hogy egy éppen betelepülő multivállalat egy fióküzletét vezetni, legyen az egy biztosító társaság, bank, erre is vannak jó példák. Talán vámosnak lenni, az is presztízsz, de nagyon sokan lenézik őket amiatt, ahogy végzik a munkájukat, meg ahogy rákényszerítik őket, tehát lehet, hogy megélhetésből presztízsz, de az erkölcsi megbecsülést nem kapja meg mellé. Orvosnak lenni is nyilván presztízsz, akit nyilván elismernek, az meg tud élni egyrészt a diplomájából, másrészt pedig az emberek is biztos becsülik...”¹⁷

„... nagyon király most a jogász meg az ügyvéd, ezek eszméletlenül eszbontók, el kell dobni magamat..., ha valaki politikus, jogász vagy ügyvéd, akkor jó...”¹⁸

Az információs társadalmat megelőző korszakban az egyházi előjárók, a tanítók voltak a tudomány művelői, kulturális tőkét gazdasági és kapcsolati tőkétévé tudták konvertálni, erkölcsi megbecsülésük miatt jelentős volt. Napjainkban a virtualitás kihívásai igazán realizálódni látszanak, megjelentek és széles körben elterjedtek az

¹⁴ 28 éves nő, magyar filológus

¹⁵ 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

¹⁶ 26 éves nő, orvos

¹⁷ 31 éves nő, tanító

¹⁸ 25 éves férfi, villamosmérnök

e-könyvtárak, tömegesedik az oktatás, a távoktatásban dolgozó tanári szerepek gyökeresen eltérnek a hagyományos tanító szerepkörétől, és már nem cseng idegenül a „hologram-tanár” kifejezés. A nehéz gazdasági helyzet miatt a tanárok, orvosok alulfizetettek vagy több hónapig nem kapnak fizetést, és benzinturizmussal egészítik ki bérüket. A jól fizető magas állami beosztásokban lévő tisztségviselők pedig hatalmuk gyakorlásakor elferdítik a valós helyzetet, a problémák megoldása pedig tettlegességig fajul (lásd a híradásokat a parlamenti verekedésekről), mindez hozzájárult, hogy a szakmák erkölcsi megbecsülése eltűnt.

„... az a lényeg, hogy aki régen a kultúrában, újságnál dolgozott, a kultúrához és művelődéshez kapcsolódó munkát végzett, az nagy ember volt, de ez elmúlt, most aki sok pénzt keres, az irányítani tud, az a presztízs-ember. Orvosok, természetesen szükség van az orvosokra, vámosok és a rendőrség, főleg a közlekedésrendészek, ezek szerintem topon vannak...”

„... szerintem most már minden szakmának eltűnt a becsülete, mert ugye államfők a parlamentben verekednek, az államfő hazudik, szerintem nem sok becsületet várhat az ember a feljebbvalóktól...”¹⁹

„... a jogász, ügyvéd, de köztük is csak az tud megélni, aki ért is hozzá. Az orvos is presztízsszakma, de olyan jó orvosok itt Kárpátalján nem nagyon vannak. A jó orvosok, azok kitelepülnek. Itt figyelhető meg a legnagyobb kár a társadalomban, hogy olyanok is tudnak dolgozni orvosként, akik nem értenek hozzá, és közvetlenül kárt okoznak a lakosságnak...”²⁰

¹⁹ 30 éves férfi, matematikus

²⁰ 28 éves férfi, angol-történelem szakos tanár

Felsőoktatás és karrier összefüggései

A felsőoktatás és a karrier összefüggéseit vizsgálva először nézzük meg, hogyan ítélik meg diplomájuk értékét a megkérdezettek, mit gondolnak a tanulmányaik során szerzett hasznos ismeretekről, milyennek ítélik szakmai felkészültségüket, annak gyakorlati hasznosulását, milyen készségeket, ismereteket sajátítottak el a kötelező curriculum mellett, kihasználta-e az intézmény által kínált nem formális képzési lehetőségeket, hogyan tudták a megszerzett tudást hasznosítani.

A megkérdezettek többsége diplomájának piaci értékével elégedett, azt az ukrán munkaerőpiacon piacképesnek tartja. Főleg az idegen nyelv, orvosi, mérnöki, matematika-informatika, a kétszakos képzéssel rendelkezők:

„... annak ellenére, hogy nagyon sok diák végez angol szakon, mégis angoltanárrokból hiány van, úgyhogy egy angol szakos tanárnak az Ungvári járásban nem nagy nehézséget okoz elhelyezkedni, ha itt igazán szeretne dolgozni...”²¹

„... Ukrajnában bárhol elismerik, Szlovákiában úgyszintén elégedettek a mi specialistaikkal, csak pozitív visszajelzésekről hallottam, és Magyarországon is elismerik az ungvári egyetemen szerzett diplomát...”²²

„... olyan oktatást kapunk, ami számos helyen felhasználható... Kaptam egy ajánlatot Ausztráliában, amit sajnos le kellett mondanom...”²³

„... mióta diplomás vagyok, mindig azt mondom az embereknek, nem hiszek a munkanélküliségben. Mindenkinek tudom ajánlani a főiskolát, ... mert főiskolai diplomájukkal mindenütt el tudnak helyezkedni. Mondom ezt azért, mert főiskolai diplomával rendelkezőként nagyon sok helyre felkérték dolgozni, nem tanárként, hanem egyéb állásokba, ügyintézőként, tolmácként stb. Tehát ezzel a diplomával igenis meg lehet felelni a piaci elvárásoknak...”²⁴

„... jó, én legalábbis úgy tapasztaltam. Nagy plusz, hogy nemcsak magyar oklevél van, ahol munkát kerestem, eddig megkérdezték mindig, hogy ukrán nyelven van-e diplomám. Azt is, hogy akkreditálva van-e? Az is beszámít. Az, hogy felsőfokú, nagyban segítséget nyújtott, és hát úgy hallottam, az utolsó napokon most mondták, hogy talán a fizetés is sokkal magasabb, mint azoknak, akiknek csak egy van...”²⁵

Diplomájukat alacsony piaci értékűnek tartják azon fiatalok, akik azt fizetésükhöz mérik. Például egy felsőfokú végzettségű tanítónő és óvónő így gondolkodik:

„... tanítói diplomával mostanság nagyon nehéz állást kapni, a megélhetési minimumot meg lehet vele keresni, amiből viszont nem lehet megélni...”²⁶

„... ha a piaci értékét fizetésben mérem, akkor nem magas...”²⁷

A legtöbben azok közül, akik diplomájuk piaci értékét alacsonynak ítélték, az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar filológia szakán végeztek. Ennek oka lehet, hogy telí-

²¹ 24 éves nő, angol szakos

²² 22 éves férfi, építészmérnök

²³ 25 éves férfi, villamosmérnök

²⁴ 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

²⁵ 24 éves nő, óvodapedagógus

²⁶ 31 éves nő, tanító

²⁷ 25 éves nő, magyar filológus

tódott a pálya, de az okok között lehet az is, hogy az egyszakos magyar nyelv- és irodalomtanári diploma már nem piacképes. Átrendeződött Kárpátalján is a munkaerőpiac, ahogy egyik megkérdezett alanyunk mondta, már nem a kultúrában dolgozók számítanak a vezető értelmiségi rétegnek, mint a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején, hanem azok a business világból kerülnek ki. Több interjúalanyunk egybehangzó véleménye, hogy egyéb lehetőségek híján választották a magyar szakot érettségi után, hogy diplomát szerezzenek. Ez a kijelentés utal arra, hogy diploma nélkül már az ukrán munkaerőpiacon is nehéz elhelyezkedni, a felsőoktatási intézmények által küldött szakokra lebontott statisztikák szerint a magyarok csekély számban tanulnak az állami egyetemeken Ukrajnában piacképesnek számító képzéseiben (jogi, közigazgatás, nemzetközi kapcsolatok, idegenforgalom, turizmus, banki manager, orvosi, fogorvosi stb.), így inkább első diplomájuk megszerzésének érdekében kihasználnak minden kínálkozó lehetőséget.

„... itthon szerintem nincs értéke a diplomás embereknek. A magyar szakos diplomámnak nem igazán van értéke... Az osztályunk (egyetemi évfolyamáról beszél) háromnegyed része kint van Magyarországon...”²⁸

„... a magyar, mivel egyszakos diploma, ezért nem sokat ér ... Itthon szórványban ér többet, amint látom, a mi vidékünkön szerintem nagyon nagy a túlképzés. Nem egy olyan szakma az enyém, ami igazán sokat érne...”²⁹

„... nagyon nehéz elhelyezkedni, nemcsak a magyar szakos diplomáról van szó, bármilyen diplomáról, de a magyar szakos diplomával még nehezebb. A legtöbben csak azért mennek el és szereznek diplomát, hogy legyen egy diplomájuk... nagyon sok magyar szakos van, iskolában nehezen tudnak elhelyezkedni, és nem számít olyan menő diplomának, mint a jogi, meg külkapcsolatok... Ennek ellenére minden éven sok felvételiző van, sokan felvételiznek magyar szakra, és ha jól tudom, most még a levelező is beindult, ami nem volt egy jó ideje...”³⁰

„... Ungvári diplomával jelenleg elhelyezkedni Kárpátalján szerintem lehetetlen, tehát falusi tanárnak lehet el tudnék menni, ami engem, városi embert nem igazán elégit ki. Itt Ungváron filológusra már régen nincs szükség...”³¹

Néhányan azok közül, akik Kárpátalján presztízsszaknak számított végzettséggel rendelkeznek, nem elégedettek diplomájuk piaci értékével helyben. Arra hívták fel figyelmünket, hogy mennyire viszonylagos bármely diploma piaci értékének megítélése, mennyire nem szabad általánosítanunk. Az egyik fiatalember, aki számítástechnikai végzettséggel rendelkezik, és el tudja tartani önmagát, családját, még fiatalon személygépkocsit is tudott magának venni, elégedetlenségének ad hangot, mert úgy gondolja, hogy ugyanezzel a tudással és energiával sokkal jobban tudna boldogulni olyan régióban, ahol jobban értékelik megszerzett tudását, vagyis mintha még nem alakult volna ki a megfelelő piaca ennek a szakágnak a területen. Bár az adott kérdésben egy másik fiatalember véleménye szerint számítástechnikai diplomával jól meg lehet élni, akár úgy is, hogy Kárpátaljáról távmunkát vállalnak külföldön, s itt barátja példáját hozza fel, igaz, az illető diplomáját Magyarországon szerezte, és ott kialakult kapcsolatrendszerén keresztül jut távmunkához. A mérnöki-műszaki végzettségűek esetében is hasonló tapasztalatokat szereztünk. Bár az ő végzettségükre, szakképesítésükre egyre nagyobb szükség lesz azáltal, hogy a különböző műszaki összeszerelő-műhelyek (mobiltelefon, számítógép stb.) a környező európai országokból áttelepültek Ukrajnába. Az ő esetük-

²⁸ 26 éves nő, magyar filológus

²⁹ 28 éves nő, magyar filológus

³⁰ 29 éves nő, magyar filológus

³¹ 26 éves férfi, magyar filológus

ben a válaszok azt sugallják, hogy talán a felajánlott munkalehetőségeket nem tartják szellemileg kielégítőnek, bár anyagilag megfelelőek, de rutinfeladatokat várnak el tőlük, és így a kreativitást hiányolják. Néhány vélemény:

*.. várostól függő, ugyanez a szakma Kijevben sokszor többet jövedelmezne, megkockáztatnám, hogy Magyarországon még többet, s nyugaton akár százszorosát, tehát erre az időre már nagyobb egzisztenciám lenne nyugaton ugyanezzel a szakmával...*³²

*. még itt Ukrajnában nem alakult ki az a légkör, ami tudná hasznosítani a matematikai ismereteket. Nyugaton már majdnem minden cég alkalmaz matematikust, aki előre végez bizonyos kalkulálásokat, terveket, megtervezi a cége üzletpolitikáját, segít a stratégia kidolgozásában. Nálunk még ilyen fejlettségi szinten nincsenek a vállalatok, így csak tanárként tud elhelyezkedni...*³³

A kárpátaljai kistérségek közötti különbségekre utalnak azok a vélemények, amelyek alapján, egyes helyeken bizonyos szakokból túlképzés mutatkozik, míg ugyanilyen képzettségűekből hiány van egy másik helyen. Érdekes módon még az olyan új szaknak számító képzések esetén is igaz, mint a politológia, amit az ungvári egyetemen alig néhány éve vezettek be, de már/vagy még az első végzősök sem tudtak szakmájukban elhelyezkedni. Az elhelyezkedési problémákat nem biztos, hogy a diplomák piaci értékében kell keresnünk, hanem talán abban, hogy a kárpátaljai lakosok a régióban kialakult gazdasági helyzet miatt jobban kötődnek lakhelyükhöz, mint a tőlünk nyugatabbra élők. A lakás megfizethetetlen luxusnak számít vidékünkön. Szolgálati lakásokat már nem biztosítanak, a lakáshitel-konstrukciók még nem reálisak a kezdő fiatalok számára, az albérletek ára fizetésből nehezen fedezhető, olyan mértékben emelkedett, így a legtöbben a magyar fiatalok közül lakhelyük környékén, mintegy 50 kilométeres körzetben igyekeznek munkát keresni, sőt már a pályaválasztásukat is a környéken fellelhető kínálathoz igazítják. A lakhatóság behatárolja a kárpátaljai magyar fiatalok munkaerőpiac-mozgási lehetőségét, korlátozta a mobilitást.

*„... a kereslettől és a falutól függ, mert itt nálunk az alsósokból van sok, más faluban pedig fonákul, alsós nincs, tehát gondolom, hogyha más földrajzi helyen, más faluban lennék, akkor lehet, hogy nagyobb kereslet lenne...”*³⁴

*„...a politológiai diploma Ukrajnában még nagyon kezdő szinten van, viszont a környező országokban, kezdve Magyarországon is, elég nagy az értéke...”*³⁵

Néztük, hogyan ítélik meg, a diploma milyen felkészültséget hitelesített, vagyis mennyire elégedettek az elmúlt évtizedben diplomázott kárpátaljai fiatalok szakmai felkészültségük szintjével. Egyöntetűen pozitívan nyilatkoznak mind az egyetem, mind a főiskola volt végzősei az ott szerzett szaktárgyak előadásának színvonaláról, főleg az elméleti tárgyak terén. A politológia szakot végzett beszélgetőtársunk az egyedüli, aki úgy látja, hogy a beindított szak még kezdetleges szinten volt, így tanár-diák együtt készült. Amiben szintén megegyezik a különböző egyetemet végzett fiatalok véleménye, hogy az alapos elméleti tudás mellett magasabbak lettek volna az elvárások a gyakorlati alkalmazások iránt is. Ez vonatkozik a nyelvszakosokra, akik idegen nyelvből kevesellték a gyakorlati órák számát, illetve a nyelvtanuláshoz szükséges élő nyelvi környezet hiányát. A II. RF KMF végzőseinek a modern pedagógiai gyakorlati lehetőségekkel szemben volt hiányérzetük, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyakorló iskolákban kevés innovatív pedagógiai lehetőséggel élnek a pedagógusok. A műszaki, természettudományos képzettségűek véleménye szerint az elavult vagy hiányos technikai-laboratóriumi

³² 30 éves férfi, matematikus

³³ 26 éves férfi, matematikus

³⁴ 30 éves nő, tanító

³⁵ 27 éves nő, történelem-politológia szakos

felszereltség miatt főleg elméleti tárgyi tudást szereztek, de egyúttal fejlesztette kreativitásukat is. Többen szóvá tették, hogy sok időt és energiát fektettek az általános ismereti tárgyak elsajátításába. Ukrajnában ugyanis a felsőfokú képzés a 11 év után megszerzett érettségire épül, és az óratervek tartalmaznak olyan kötelező általános ismereti tárgyakat, amelyek a szélesebb látókört, az általános műveltséget biztosítanák a diákok számára, mint a politológia, pszichológia, filozófia, szociológia, közgazdaságtan, vallástörténet, esztétika. E tárgyak a felsőfokú tanulmányok első két évében a kötelező óraszám harmadát teszik ki, így lényegében csak a harmadik tanévtől kezdenek a szak-
tárgyak elsajátításával foglalkozni a hallgatók. Az UNE magyar szakos hallgatói, de az orvosi és más szakra felvételt nyertek közül is páran, akik nem kellő szinten ismerték az oktatás nyelvét, az államnyelvet, úgy vélekedtek, hogy e tárgyak oktatása semmivel sem bővítette tudásukat, mivel nagy részüket nem is értették, csak arra koncentráltak, hogy a különböző kérdésekre bemagolt anyagból letegyék az előírt vizsgát, beszámolt. (A fókuszcsoporthoz elhangzott véleményeket táblázatba foglalva az 1-2. számú melléklet tartalmazza.)

...a szaktantárgyak,.. amelyeknél magyar nyelvű volt az oktatás, azokkal meg voltam elégedve. Azok az órák vagy azok a tantárgyak, amelyek ukrán nyelven folytak, azokkal nem igazán... ”³⁶

... az oktatás szerintem megfelelő. Feltételezzük, pl. Magyarországon, hogy biztosan nagyon jó hátteret kapnak, jobbat, mint mi, mert ott a technikai adottságok meg anyagi hátterek mindenféleképpen biztosítottak, nálunk a kutatás az egyetemen nincs, mert nem tudják finanszírozni. Viszont mint kémikusok jobban elboldogulunk... Igen, szóval így jobban az eszedre vagy támaszkodva meg a saját magad tudására kell hagyatkozz. Tehát nincs x számú diagnosztikai módszer, gépezet, ill. amely alá tudnám támasztani diagnózisodat, tehát saját agyadra vagy utalva, és sokszor az a legjobb, elő kell szedni a könyveket, internetet. Ha valami gyanú megfogalmazódik bennem, akkor saját magam kell, hogy utánajárjak, illetőleg klinikai diagnózisokra kell, hogy rájőjjenek... ”³⁷

... szakmailag szerintem megfelelő volt, ami hiányosság volt, az angol nyelvnek a gyakorlatban való használata, illetve az államnyelvnek a hiánya... ”³⁸

... úgy gondolom, hogy magával a szakmai képzéssel nem volt gond, azzal volt gond, hogy nem adott egy pluszt, amit az ember elvárt volna, hogy az anyagon kívül legyen valami más, valami olyan, ami az embert elindítja a pályára... ”³⁹

... tulajdonképpen neki köszönhetem azt, hogy el tudtam helyezkedni, és úgy érzem, hogy olyan ismeretekkel rendelkezem, amelyekkel egyes kolléganőim nem rendelkeznek. Más a mentalitásuk és másképpen viszonyulnak a dolgokhoz. Mint például, hogyan kell a gyereket beszoktatni az óvodába, hogyan írjuk a tantervet, úgy érzem, hogy az a jobb, amit a főiskolán tanítanak... ”⁴⁰

... nálunk az egyetemen nagyon régi a felszerelés és ritkán van arra lehetőségünk, hogy valóban a legmodernebb és legfrissebb irodalomhoz, már ami tudományos szintű, hozzájussunk, de a tanárok is, meg a diákok is igyekszünk mindig beszerezni, és ha csak lehet, a legfrissebb irodalmat, hogy minél újabb tankönyvekből tanuljunk... ”⁴¹

³⁶ 26 éves nő, magyar filológus

³⁷ 26 éves nő, orvos

³⁸ 28 éves férfi, angol-történelem szakos tanár

³⁹ 26 éves férfi, magyar filológus

⁴⁰ 24 éves nő, óvodapedagógus

⁴¹ 24 éves nő, angol szakos

"... azt mondom, hogy a képzés maga jó, csak az a baj, hogy talán maga a módszer az kicsit elavult a sulinkban. Én villamosmérnöknek tanultam... új rendszereket, új technológiákat nincs lehetőségük tanítani. Szegényes az ellátás ezért sok mindent kellett önmagámtól fejleszteni..."⁴²

.. mondhatom azért, hogy a felkészítés, szerintem, kezdő szinten volt, mert még csak akkor indult ez az egész szak, mert nem voltak szakos tanárok, hanem akik éppen csak akkor tanulták ugyanazt a szakot..."⁴³

A beszélgetőtársak többsége annak ellenére, hogy a felsőoktatásban szerzett ismereteik nagy része elméleti jellegű volt, úgy gondolja, hogy a gyakorlatban tudja hasznosítani, még abban az esetben is, ha nem saját szakmájában helyezkedett el. Bár volt olyan, akinek az elvárása szerint az egyetemnek az élet minden eshetőségére fel kellene készítenie hallgatóit, de ez a vélemény nem meghatározó és túlzó elvárásokat tükröz. Olyan véleménnyel, hogy ismereteit a gyakorlatban egyáltalán nem tudta volna hasznosítani, nem találkoztunk. Így a megkérdezettek véleményeit két csoportra tudjuk bontani: akik szakmájukban hasznosítják, illetve akik elégedettek az elmélettel, de hiányzhat nekik van a megszerzett gyakorlati tudással kapcsolatban:

Szakmájában hasznosítja:

„... nagyon széles körben tanították a mi szakmánkat, univerzális mérnököket formáltak belőlünk, és sohasem tudni, mikor lesz szükségem az ismereteimre a szakmám-ban... ”⁴⁴

„... most pláne tudom hasznosítani, mivel az új programunk szerint a biológiában például rengeteg latin kifejezés jelent meg az általános iskolai tananyagban is. Szinte az egész egyetemi tudást be kell vetni, hogy az ember elboldoguljon biológiaórán...”⁴⁵

„... a történelmet azt mindenféleképpen, mert történelmet oktatók, az angolt a munkához, mert pályázatírásnál szükség van, meg a kapcsolatépítésnél...”⁴⁶

„... a történelmet, mivelhogy az iskolában lehetőség volt rá, de politológiát nem..., ha jogot taníthatnék, csak abban az esetben, csak nekem nincsen rá lehetőségem, mert órát nem kaptam... Megtanultam gondolkodni és sokszor logikai úton vezettem le olyan kérdéseket, amiről halvány fogalmam nem volt... Megpróbálom én is erre nevelni, erre tanítani a gyerekeket, hogy próbáljanak meg logikusan gondolkodni, talán akkor könnyebb lesz tanulniuk. Amit csak pszichológiából tanultunk, gyakran előjön, hogy ki miért úgy válaszol, miért úgy viselkedik velem szemben, tehát biztosan hasznosítjuk gyakorlatban az ismereteinket...”⁴⁷

Nem teljesen elégedettek a szerzett gyakorlati tudással:

„... tantárgyanként változó: ott, ahol a tanár szigorúan vette órákon a dolgokat, ott azt hiszem, hogy sikerült átültetni. Ahol nem volt annyira követelve tőlünk, ott azóta is bajba vagyunk, hogy építsük fel az órát, hogy is adjuk elő, mit is tegyünk, tehát itt azért magad uram, ha szolgád nincsen, a saját szakálladra vállalod, vagy az idősebb kollégáktól kérünk segítséget...”⁴⁸

„... részben igen, informatikából viszont nagyon keveset tanultunk. Nem volt az informatikai bázis az egyetemen kiépítve. Az elméleti tudás magas szinten volt, azt lehet

⁴² 25 éves férfi, villamosmérnök

⁴³ 27 éves nő, történelem-politológia szakos

⁴⁴ 22 éves férfi, építészmérnök

⁴⁵ 36 éves férfi, biológus

⁴⁶ 28 éves férfi, angol-történelem szakos tanár

⁴⁷ 27 éves nő, történelem-politológia szakos

⁴⁸ 28 éves nő, magyar filológus

*hasznosítani, jegyzetszerűen megtanulni egy szakmát, de hogy élesben tudod hasznosítani vagy nem... ?*⁴⁹

*„... megmondom őszintén, hogy ledöbbsentem, elkerültem tanítani, és azzal szembesültem, hogy nem tudom, hogy kell javítani. Elméletben elmondják, hogy kell úszni, gyakorlatban meg nem megy a dolog, igazi gyerekekkel, nem elképzelve, hanem adott szituációban egészen más. De hát ez gondolom minden szakmával így van...”*⁵⁰

Az egyetemi évek alatt a legtöbb hallgató, főleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola végzősei úgy nyilatkoztak, hogy a kötelező tárgyak mellett számítógépes ismereteket, valamint angol nyelvi alapismereteket sajátítottak el. Az ungvári egyetem végzősei az orosz, illetve ukrán nyelv ismeretében szereztek jártasságot, mert a legtöbb tantárgyat ezeken a nyelveken oktatták. Míg a főiskola volt végzősei az intézményben részben curriculum, részben extra curriculumként, addig az UNE végzősei különböző intézményen kívüli, egyházak, szervezetek által indított tanfolyamok keretében sajátították el ezeket az ismereteket.

A végzősök elhelyezkedése többé-kevésbé igazodott az általuk választott szakok piaci helyzetéhez, vagyis szakmájukban azok tudtak elhelyezkedni, akik diplomájának piaci értéke magasabb volt, vagy a regionális piaci igényekhez igazodott. Például a főiskola megkérdezett óvodapedagógia-tanítói, történelem-földrajz szakos hallgatói elhelyezkedtek annak ellenére, hogy a pedagógiai pálya eléggé telítettnek tűnik a megkérdezettek véleménye szerint. Igaz, óvónői és tanítói, földrajz szakon a legutóbbi időkig csak a főiskolán volt felsőfokú képzés. Míg a legtöbben a magyar filológusok közül voltak kénytelenek más pályát választani, annak ellenére, hogy a megkérdezettek nagy része városban vagy városhoz közel él, így feltételezhető, hogy nagyobb kínálat áll előttük pályaválasztás esetén, mint a várostól távolabbi falvakban élők előtt. A tanári pálya különösen a falvakban élők számára még mindig megfelelő munkalehetőséget kínál. Mindössze hárman nyilatkoztak úgy, hogy nem a végzettségüknek megfelelően helyezkedtek el, hárman pedig beszéltek arról, hogy nem teljesen a diplomai képesítésüknek megfelelően találtak munkalehetőséget.

*„... utólag visszanézve nem gondoltam, hogy tanár leszek biológia-kémia szakos diplomával, inkább a növénytermesztésben, állattartásban, gyakorlatban szerettem volna kamatoztatni a tudást, amit szereztem az egyetemen, de most ahogy visszagondolok, nem bántam meg, hogy a tanári pályát választhattam, mivel sokkal, de sokkal hálásabb, sokszor nehéz, sőt általában nehezebb, mint akár a mezőgazdaság, vagy jószágtartás, de szerintem sokkal hálásabb feladat...”*⁵¹

*„... nem mindig csak az számít, hogy van egy diplomám és sikerül elhelyezkednem egy olyan munkahelyen, ahol én nem szeretek lenni, vagy amilyen munkát én nem szeretek csinálni. Egy titkárnői álláshoz el lehetett végezni egy tanfolyamot és akkor is bejutni egy ilyen állásra, de én nagyon szeretem ezt a munkát, és nem cserélném le, nem gondolom magamról, hogy túlképzett vagyok ide, nem, nem...”*⁵²

A megkérdezettek zöme már diplomázása előtt dolgozott, vagyis bedolgozta magát, kevesen próbálkoztak az egyetem után munkát találni. Azok, akik a 90-es évek elején diplomáztak és az államilag finanszírozott helyeken végeztek, az állam által meghatározott helyre általában három évre kapták kinevezésüket, amit le kellett tölteni, majd utána válthattak munkahelyet. Két ilyen személy nyilatkozott, aki orvosit végzett, illetve matematika-informatikát. A szovjet rendszerben, valamint Ukrajna függetlenség-

⁴⁹ 30 éves férfi, matematikus

⁵⁰ 30 éves nő, tanító

⁵¹ 36 éves férfi, biológus

⁵² 28 éves nő, magyar filológus

gének első éveiben élt még ez a gyakorlat, mely mögött az a logika működött, hogy az állam taníttatta ki őket, így kötelesek olyan helyen dolgozni, ahol az állam szempontjából leginkább szükség van rájuk. Miután a 90-es évek közepére az ukrán gazdaság teljesen átalakult, a gazdasági válság miatt megszűntek a munkahelyek, a felsőoktatási képzés nagy része átalakult, és megjelent a költségtérítéssel járó képzési lehetőség, a végzősök már szabad diplomát kaptak, így önállóan kereshettek munkát, és örülhettek, ha találtak. Míg a szovjet rendszerben a kötelező munkától féltek a kárpátaljai magyar fiatalok, attól, hogy kihelyezik őket a Szovjetunió távoli pontjaira, addig jelen korosztály a munkalehetőségek hiánya miatt szorong. A megkérdezett végzősök zöme ismeretségi körén keresztül, személyes kapcsolatain keresztül talált munkát. Ukrajnában még csak az elmúlt két-három évben jelent meg a pályázati rendszer a munkaerőpiacon, de itt is a siker záloga a kapcsolati tőke, főleg az állami szektorban. A magánszektorban a rátermettség is számít, valamint a lehetőségek megragadása.

Diplomázás előtt már dolgozott

*„... diplomaszerezés előtt már volt munkám. Ötödik évfolyamra jártam, amikor már dolgoztam az ipari szakközépben, a 11-es számú ipari szakközépiskolába Beregszászban és az egészségügyi szakközépiskolába, majd az ipari szakközépet otthagynva kerültem középiskolába...”*⁵³

*.. mikor az ötödik évet fejeztem, akkor már kaptam munkát itt az iskolába mint angoltanár, és aztán az egyetem befejezése után maradtam az angol tanszéken, vannak órám is, de mint tanszékvezetőhöz kötődő tudományos munkatársi státuszom is van...”*⁵⁴

*„... konkrétan nem kerestem, felajánlottak egy állást, hogyha volna kedvem, ez még negyedikes koromban volt, úgyhogy, azóta dolgozom a munkahelyemen...”*⁵⁵

*„... még főiskolás voltam, másodéves, amikor a legtöbb iskola, általános és középiskola, átállt a francia és a német nyelvről az angol nyelv oktatására. Nem volt elegendő tanár az iskolákban, és a főiskolának a híre viszont ment, hogy itt milyen szintű képzést, képzettséget kapunk és milyen magas szintű oktatásban van részünk. Ezért felkérték az akkori főiskolát, angol szakos hallgatóknak egy részét ezekbe az iskolákba, hogy menjünk ki tanítani. Akkor így kerültem én ki a vári középiskolába, utána a beregszászi gimnáziumba. Igazából nem volt, hogy egyetem és utána munka, hanem már főiskolás koromban dolgoztam...”*⁵⁶

Megkeresés, felajánlás

*.. államilag finanszírozottként végeztem és munkát biztosítottak. Az első ilyen munkavállalási lehetőséget Kijevből kaptam. Azt nagyon nem szerettük volna. Ki van téve x kijelölt munka, amiből te választhatsz, végül is második lehetőség itt Kárpátalján volt, egy sebészeti és egy belgyógyászati állás, és sikerült. Így kerültem Csapra, hogy itt is volt hely...”*⁵⁷

*„... a diplomavédésen megkerestek cégek és itt vállaltam egy ígéretes állást, ahol jelenleg is dolgozom...”*⁵⁸

„... diplomaszerezés után a főiskolán idegen nyelvtanfolyamokat vezettem, ezért miután a PhD képzés egy részét befejeztem, a főiskola vezetősége felkért arra, hogy dolgozzam a Felnőttképzési Központ vezetőjeként. Szerintem azért is tették, mert 17 éves

⁵³ 26 éves férfi, történelem-földrajz szakos

⁵⁴ 24 éves nő, angol szakos

⁵⁵ 25 éves nő, német szakos

⁵⁶ 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

⁵⁷ 26 éves nő, orvos

⁵⁸ 22 éves férfi, építészmérnök

koromtól mellettük is dolgoztam nagyon sok ideig. Voltam titkárnő, személyi asszisztens, ügyintéző stb., az irodán belül, így látták azt, hogy beszélek nyelveket, kezelem a számítógépet, jó a kommunikációs készségem. Szerintem ezért kértek fel... ”⁵⁹

. mikor iskolában kellett elhelyezkednem, akkor a tanfelügyelőséghez mentem és onnan irányítottak iskolába... ”⁶⁰

„... nagyon sokféle módon kerestem, meg kaptam ajánlatokat. Jelenlegi állásom is így van, hogy nagyon sokat jártam az iskolába helyettesíteni, szinte helyettesítő tanár voltam, és tudták, hogy nincsen állásom, úgy ajánlották fel... ”⁶¹

Kapcsolatai révén talált munkát

„... befejeztem az egyetemet és fél évet voltam otthon. Az iskolában nagyon sok magyar szakos van, nem sikerült ott elhelyezkedni. Akkor ismeretség alapján érdeklődtünk és tudomásunkra jutott, hogy megüresedett egy állás az egyik társadalmi szervezet titkárságán... ”⁶²

. munkát nem kellett keresnem. A munkákat én hoztam saját magamnak. Már lelkészfeleséghént egyértelmű volt, hogy én leszek a gyülekezetben a hitoktató. Aztán pedig bennem fogalmazódott meg az a gondolat, hogy létrehozunk egy egyházi óvodát, és én lettem az igazgatója ennek az intézménynek is, azóta ezt csinálom... ”⁶³

. nem volt szükség arra, hogy munkát keressek, mivel édesanyám a megyei könyvtár osztályvezetője, én az egyetem éveim alatt is itt dolgoztam... ”⁶⁴

„... az első munkahelyem az iskola, anyukám akkor ott igazgatóhelyettes volt, és akkor éppen káderhiány volt, mert minden tapasztalt tanár Magyarországon próbált munkát keresni, vagy ha nem tanárként helyezkedett el, akkor valamilyen más ágazatban, mert akkor éppen fizetést nem lehetett kapni az állami szektorban, tehát ott minden további nélkül fölvettek napközis tanárnak. Amíg főiskolára jártam, akkor mindig éppen olyan tantárgyat tanítottam, amilyen tanár nem volt. Tehát magyar nép történetétől kezdve, matematikán át, ukrán nyelven, irodalmon, ének-zenét és ne soroljam... ”⁶⁵

„... egyetemi munkát kaptam, mivel ismertek és úgy gondolták, hogy én vagyok erre a legalkalmasabb... ”⁶⁶

Maga keresett állást

„... ugye az a kritérium, hogy az ösztöndíj lejárta után szülőföldi munkahelyet kell keresni, vagy regisztrált munkanélküli-re kell jelentkezni. Beregszász volt a legközelebbi magyar tannyelvű, én is szívesebben választottam, hogyha magyar nyelven kell oktatnom, mint ukrán nyelven, így jelentkeztem a főiskolára és felvettek... ”⁶⁷

„... elég nehéz volt, mivel 7 évig itthon voltam, nagyon vágytam arra, hogy végre egy munkahelyem legyen, hogy kimozduljak az otthoni monotonitásból. Az igazgatóhoz fordultam és azt kértem, hogy ha tud, akkor biztosítson számomra munkát. Egy teljes véletlen folytán úgy kerültem egy osztályhoz, hogy a kolléganőm igazgatóhelyettes lett, nem lehetett meg a teljes órakerete, a maradék órákat, amiket ő nem vállalhatott, én kaptam... ”⁶⁸

⁵⁹ 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

⁶⁰ 26 éves férfi, magyar filológus

⁶¹ 28 éves nő, magyar filológus

⁶² 28 éves nő, magyar filológus

⁶³ 26 éves nő, magyar filológus

⁶⁴ 26 éves férfi, magyar filológus

⁶⁵ 31 éves nő, tanító

⁶⁶ 26 éves férfi, magyar filológus

⁶⁷ 26 éves férfi, matematikus

⁶⁸ 30 éves nő, tanító

„... mikor kézhez kaptam a diplomát, úgy döntöttem, hogy el fogok indulni a városba, minden óvodát felkeresek ... az első óvodába bementem... és pont két óvónő szeretett volna elmenni szabadságra, felvettek, aztán másik óvodában helyettesítettem, most pár hónapja van már állandó munkahelyem, bölcsődében, viszont itt ukrán nyelven kell írnom a tervet, meg a foglalkozásokat...”⁶⁹

„... utolsó félévben kezdtem el munkát keresni. Először Munkácson kerestem, tehát a szülővárosomban, ott a városi tanácsnak van egy ilyen szolgáltatása, hogy fiatalok munkába helyezése, vagy hasonló. Ott tolmácsi állást javasoltak. Voltam egy-két interjún, de eléggé komolytalan fizetéssel próbáltak kecsegtetni...”⁷⁰

Jellemző az ukrainai állapotokra, hogy a megkérdezettek nagy hányada úgy gondolja, hogy a munkavállalási lehetőségek között jelentősége a kapcsolati tőkének van vagy az anyagai lehetőségeknek, sőt állásokat meg lehet vásárolni. Konkrét példát ketten hoztak fel, de többen úgy nyilatkoztak, hogy mivel bizonyítani nem tudják, inkább nem nyilatkoznak erről részletesebben, de el tudják képzelni. Volt, aki nyíltan vállalta, hogy nemcsak munkahelyet, de diplomát is lehet venni. A beszélgetőpartnerek interjún kívül elmondták, hogy az ungvári egyetemen a 90-es évek közepén, a legnagyobb gazdasági mélypont idején, amikor a pedagógusok nem kaptak fizetést hónapokig, a kialakult szokás szerint, a tanárok egy része csak akkor fogadta a vizsgát, beszámolót, ha a leckeönyvbe „úgymond munkájuk és fáradságuk törlesztéseképpen” az általuk meghatározott „tarifa” szerint betették a megfelelő összeget (5 dollártól akár 50-ig változhatott annak arányában, hogy milyen érdemjegyre pályázik a diák).

Állások megvásárlásáról hallottak

„... elképzelhetőnek tartom, de konkrét példát nem tudok felhozni rá...”⁷¹

„... olyanról már igen, hogy ismeretségen keresztül kaptak meg állást, de erre sem tudok példát mondani, csak annyit, hogy valószínű ezek állami munkák, mert máshová az eszéért veszik fel az embert, és hogy hasznot termeljen...”⁷²

„... biztos van ilyen, de én (...) nem tudok ilyenről. Inkább olyanról, aki a diplomáját megvásárolja, olyanról igen, de így, hogy állást, azt nem tudok ilyet, de nem tartom elképzelhetetlennek...”⁷³

„... nemrég volt az oktatásban magyar nyelv és irodalom szakos tanár esetében... Sajnos van ilyen is...”⁷⁴

„... hall az ember ezt-azt, nyilván senkire nem tud az ember ráfogni semmit, de hallani, hogy valaki számára úgymond kedvezőbb a széljárás, akkor az azért van, mert esetleg valakit le tudnak kenyerezni, azért kap órát pl., mert valakinek a valakije...”⁷⁵

„... természetesen hallottam már ilyesmiről és természetesen eszem ágában sincs ilyesmiről mesélni, mivel jelenleg ez hatályos törvénybe ütközik, és akkor rágalmozási pert is indíthatnának ellenem...”⁷⁶

„... hallani hallottam, kimondottan pedagógus pályáról annyira nem, de a vámon például hallottam a megvásárolt munkahelyről, orvosi körökben is...”⁷⁷

⁶⁹ 24 éves nő, óvodapedagógus

⁷⁰ 25 éves nő, magyar filológus

⁷¹ 23 éves nő, angol szakos

⁷² 22 éves férfi, építészmérnök

⁷³ 28 éves nő, magyar filológus

⁷⁴ 26 éves nő, magyar filológus

⁷⁵ 28 éves nő, magyar filológus

⁷⁶ 26 éves férfi, magyar filológus

⁷⁷ 26 éves férfi, matematikus

"...az egyik ismerősöm férje szeretett volna a szomszédos falu gáztöltő állomásán dolgozni, s azt a választ kapta, hogy legalább 300 dollárt kell fizetnie, ha be akar kerülni, de még így sem biztos, hogy bejut! Aztán a csoporttársam szeretett volna vámosként dolgozni, oda pedig több ezer dollárt kellett volna fizetni, hogy felvegyék, de így meggondolta magát..."⁷⁸

"... .köztudomású, hogy Ukrajna egy korrumpált állam, korrupció van, tanítói állástól kezdve egy nővéri állásig mindennek ára van, még csak a rendőrnek is meg kell vennie az egyenruháját, a szolgálati autóját ahhoz, hogy kapjon egy jelvényt, és dolgozhasson vele. Igen, ez van..."⁷⁹

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy a kárpátaljai magyar fiatal diplomások milyen körülmények között és miből él. A kérdőívben kétszer is rákérdeztünk erre, hol konkrétan, hol burkoltan saját helyzetének megítélése kapcsán. A válaszokból egyértelműen kiderül, hogy a fiatalok önerőből, fizetésből megélni nem tudnak. Mindössze négyen nyilatkoztak úgy, hogy fizetésükből élnek, a többiek nagy része vagy társa, vagy családja által biztosított anyagi háttérnek köszönhetően tudja fenntartani magát, ötven különböző másodállások révén tudnak megélni, a másodállásuk nem kapcsolódik szakmájukhoz.

"... .a munkámból, de mivelhogy a szüleimmel élek, ezért ők is segítenek..."⁸⁰

"... .az igazgatói iskolai állásból élek, jószágot tartunk, földet művelünk, mint egy rendes falusi parasztember..."⁸¹

"... .a fizetés, ha ezt lehet fizetésnek nevezni, adva van, hát a minimálbér, ugye ami a könyvtárosnak jár, plusz a férjem fizetése, ami megint csak egy minimálbértől egy nagyon picit magasabb. És különórát kell vállalnom, hogy egyrészt a szakmai tudásomat ne veszítsem el, másrészt pedig ahhoz, hogy kiegészítsem a fizetésemet..."⁸²

"... .tanításból, két helyen is tanítok, és informatikával kapcsolatos munkából..."⁸³

"... .manapság az emberek már nagyravágyóak és ugye mindig többet akarnak kapni, több fizetést, jobb lehetőségeket. Én egyelőre meg vagyok elégedve a fizetéseimmel, mind egyikkel, mind másikkal. Nem mondom, hogy sok, de nem is mondom, hogy kevés, szerintem ilyen falubeli munkásokhoz képest egész jó..."⁸⁴

"... .jelenleg a férjem keresetéből, meg hát a gyerek után, amit kapunk, ennyiből élünk..."⁸⁵

A fiatal diplomások által felvázolt helyzet alátámasztja előbbi megállapításunkat, miszerint a kárpátaljai fiatalok mobilitása behatárolt, ugyanis családi, szülői háttér nélkül nem tudnak önálló életet kezdeni, ehhez a munkahelyek által biztosított anyagi lehetőségek nem elegendőek. Annak ellenére, hogy az anyagi lehetőségek szűkösek, a megkérdezettek zöme úgy nyilatkozott, hogy elégedett saját helyzetével. A válaszokban benne lehet az a fajta dacos kárpátaljai mentalitás, hogy ne panaszkodjunk, mert ennek nincs értelme, vagy ahogy egyik interjúalanyunk megfogalmazta, nincs értelme ilyen kérdést feltenni, mert senki sem szereti önmagát rossz színben feltüntetni, különösen, ha ezt rögzítik, még ha szavatolják is az inkognitóját. Általában a nők pozitívabbak helyzetük megítélésével kapcsolatban, mint a férfiak, ami azzal magyarázható, hogy szá-

⁷⁸ 27 éves nő, történelem-politológia szakos

⁷⁹ 31 éves nő, tanító

⁸⁰ 22 éves férfi, építészmérnök

⁸¹ 36 éves férfi, biológus

⁸² 28 éves nő, magyar filológus

⁸³ 30 éves férfi, matematikus

⁸⁴ 25 éves nő, német szakos

⁸⁵ 30 éves nő, tanító

mukra a tipikus női életpálya (család, gyerekek, nyugodt munkahely) jelenti a karriert. Ha figyelmesen elolvassuk, hogy miért ítélik meg saját helyzetüket pozitívan, megállapíthatjuk, hogy ebben inkább a családi háttér, a biztonság jelenti a sikert, az, hogy nem költöztek ki a szülőktől egy bizonytalan világba, pozitívummá válhat, segítheti az egyén karrierjét, biztos támpont lehet életében. Akik helyzetükkel szemben elégedetlenségnek adtak hangot, ők is úgy nyilatkoztak, hogy inkább ösztönzőként hat rájuk, mert véleményük szerint a világot, az egyén boldogulását az viszi előre, ha van bennünk bizonyos elégedetlenség, mert ez ösztönzően hat mindenkire. Ez a fajta optimizmus jellemezte a megkérdezettek csoportját, régiójuk, országuk gazdasági helyzetével kapcsolatban is. Az interjúkból kiderült, hogy a narancsos forradalom pozitív energiákat felszabadító hatású volt, még azok számára is, akik nem vettek ebben közvetlenül részt. Annak ellenére érzik így, hogy a forradalom óta az országban visszarendeződés történt. A legtöbben úgy érzékelik, hogy az elmúlt években változások történtek, mind gazdasági, mind a régió szociális, kulturális helyzetében. Reálisnak tartják, hogy a terület, mint Ukrajna nyugati határszéle, amelyet egy részről Európa, más részről a hegyek határolnak, gazdaságilag fellendülhet annak ellenére, hogy a válaszadók közül senki nem reménykedik, hogy a közeljövőben a terület az Európai Unió részévé válhat. A megkérdezettek többségének az a véleménye, hogy nem is szeretné, ha Kárpátalját rövid időn belül az Unióhoz csatolnák, mert a médián keresztül közvetített uniós kép nem mutat helyzetükben annyi pozitívumot, ami ezt megérné.

Saját helyzetének megítélése

„... azt mondanám, hogy kezdőként nagyon elégedett vagyok...”⁸⁶

„...férjem szokta mondani, hogy amíg nem halunk éhen, ne panaszkodjunk, ha a fizetésemet nézem, meg azt, ahogyan élünk, mit engedhetünk meg, meg mit nem, akkor valahol a béka feneke alatt vagyunk még szerintem. Nem mondom, hogy rosszul vagyunk, vagy éhezünk, alapvető dolgok, minimális dolgok azért megvannak, de ha azt veszem, hogy még mindig meg kell gondolnom, hogy ha a férjemnek és nekem is cipőt kell venni, akkor melyikünknek is van a cipője rosszabb állapotban, és kinek kell ezt megvenni. Egyszerűen nem tudunk, csak addig nyújtózkodni, ameddig a takarónk ér, pedig hosszabb a lábunk...”⁸⁷

„...a családdal odaköltözünk a szülőkhöz. Más megoldás nincs, mert fizetésből saját házat építeni... 30 évi fizetéséből sem tudnék egy kocsit megvenni magamnak. .. Szerintem nagyon kettévált a dolog, milyen valakinek a tudása, felkészültsége, végzettsége, s ez mivel arányos, sőt egyre jobban fordítottan arányos ez az egész... Én jól érzem magam a bőrömben, nyilván vannak dolgok, amik még előttem állnak...”⁸⁸

„... van, amivel elégedett vagyok, van, amivel elégedetlen, nem éhezem, ruházok, meleg lakásban lakok, van, akinek ez is elérhetetlen álmom...”⁸⁹

„... elégedett vagyok teljes mértékben. Örülök, hogy azzal foglalkozhatok, amit szeretek. Lehet, hogy anyagilag nincs annyira elismerve, de örülök, hogy itthon maradtam, és nem utaztam külföldre dolgozni emiatt. Hogy itt nem fizetik meg eléggé? Jól érzem magam a bőrömben...”⁹⁰

“...az embert az viszi előre, hogy soha nincs megelégedve azzal, amije van, és ez így természetes is. Természetesen sok mindent szeretnék még elérni, így most például autós iskolába járok, jogosítványt szeretnék. Ezen kívül német nyelvből szeretnék tenni, leg-

⁸⁶ 25 éves nő, magyar filológus

⁸⁷ 28 éves nő, magyar filológus

⁸⁸ 26 éves nő, orvos

⁸⁹ 31 éves nő, tanító

⁹⁰ 24 éves nő, óvodapedagógus

alább egy középfokú nyelvvizsgát. Egy szakfordítói diplomára is vágyom, de ez nagyon távoli. Ami legközelebb áll, az, hogy végre megszerezsem a doktori fokozatomat... ”⁹¹

Ország, régiója helyzetéről

„... régió szintjén nagyon nagy lehetőségek vannak az európai csatlakozással kapcsolatban, mert ugye Kárpátalja, mint határ menti régió, felfejlesztésre kerül. Legalábbis ez lenne szerintem a következő cél... ”⁹²

... közel sincsenek kihasználva Kárpátalja adottságai, de most már fellendülőben van. Beregszászban a tíz évvel ezelőtti állapothoz képest nagyon nagy változás történt, de a fejlődés üteme elég lassú... ”⁹³

„... a narancsos forradalom idején mindenki be volt lelkesülve, kezdtünk büszkének lenni arra, hogy Ukrajnában élünk... Hát elmúlt a forradalmi hangulat, változott a politikai helyzet, azt látjuk, hogy gyakorlatilag sok minden marad a régióban... ”⁹⁴

„... vannak pozitív jelek a turizmus terén, csak igazából az a baj, hogy az európai uniós pénzek és amik jönnének pl. fejlesztésre, ugyanúgy, mint ahogy munkát lehet korruptan szerezni, ugyanúgy ezekhez a pénzekhez is egyes klikkek jutnak hozzá... ”⁹⁵

„... Kárpátalja, Ukrajna az Európai Unióval határos, ezért gazdaságilag pozitív kilátásai vannak. Az infrastruktúrájának a fejlesztésével, javításával előrébb haladna. A politikai helyzete egyelőre nem engedi meg, hogy pozitív jövőbe tekintsen, de szerintem azzal, hogy itt megjelentek a multinacionális cégek, külföldi beruházások, befektetések zajlanak. Szerintem gazdaságilag 5-10 éven belül itt fejlődés fog bekövetkezni... ”⁹⁶

„... hiányolom a kultúrát a faluból, a fiataloknak sajnos nincs hová menniük. A huszoneves korosztály, az ugye a diszkóból, a mulatók évekből kinőtt, se egy mozi, se egy olyan hely, ahova el lehetne menni. Bárok vannak, de hát mindennap bárban ülni nem lehet... ”⁹⁷

„... hogyha hozzálátnánk sürgősen, mindenki foglalkozna azzal, amivel kellene, azaz dolgozna, szerintem Ukrajna akár európai szinten is az egyik vezető országgá léphetne elő, de sajnos, ahogy én legalábbis látom, nem mindenki azzal foglalkozik, amivel kellene. Hát az EU szerintem még egy távolabbi jövő. Ahhoz még nekünk mind gazdaságilag, mind morálisan egy kicsit fel kell nőni... ”⁹⁸

„... az ország gazdasági helyzetéről nem szeretnék nyilatkozni, mert nagyon lesújtó véleményem van, kilátásaival viszont az utóbbi időben bizakodó lettem, úgy látom, hogy Ukrajna jelen pillanatban sokkal jobban és dinamikusabban fejlődik, mint például Magyarország. Az az igazság, hogy én nagyon nem szeretnék az EU-hoz csatlakozni. Ukrajnában van egy olyan piac, ami kiaknázatlan áll... Magyarországnak nincs nyersanyagbázisa, Ukrajnának nagy a nyersanyagbázisa, ezért szerintem jól ki tudnánk használni és nem feltétlenül szükséges egy EU-s csatlakozás... ”

A legtöbb megkérdezett a realitások figyelembevételével gondol a jövőjére. Általában mindenki, aki még nem házasodott meg, szeretne családot alapítani, ha már házasságban él, két-három gyereket vállalnának, de a legtöbb úgy nyilatkozott, hogy a családalapításhoz szükséges biztonságot szeretnék megteremteni. Azok, akik a szülőkkel élnek egy háztartásban, ezt az állapotot elfogadhatónak tartják, egy kivételével,

⁹¹ 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

⁹² 25 éves nő, magyar filológus

⁹³ 26 éves férfi, történelem-földrajz szakos

⁹⁴ 31 éves nő, tanító

⁹⁵ 28 éves férfi, angol-történelem szakos tanár

⁹⁶ 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

⁹⁷ 25 éves nő, német szakos

⁹⁸ 36 éves férfi, biológus

aki még nem alapított családot és szeretne elköltözni otthonról, mert úgy érzi, őt szülei korlátozzák karrierjében. A családi életre, a jövőre vonatkozó kérdésekben többen is úgy nyilatkoztak, hogy hosszú távra nem terveznek, elfogadják, ahogy Isten azt elrendeli, vagyis a Mozaik által 2001-ben mért vallásosság a kárpátaljaiakra az értelmiség körében is vonatkoztatható.

„... tervezek, de ember tervez, Isten végez...”⁹⁹

„... szeretnék csendben, rendben nyugodtan élni, nem bántok másokat, engem se bántsanak, munkámat szeretném lehetőségeim és képességeim szerint megszilárdítani meg elvégezni. A család és a gyerekek eddig is belefértek volna, csak nem úgy jött össze. Nem szeretnék ilyen Vészhelyzet-es orvos lenni, aki éjjel-nappal a munkájának él...”¹⁰⁰

„... szeretnék családot alapítani, szeretnék férjet, gyerekeket, biztos lakást, lakhatást és biztos egzisztenciát. Más talán nem is lehet elvárni...”¹⁰¹

„... férjnél vagyok, így hamarosan gyereket szeretnék, miután megszereztem a doktori fokozatom a debreceni egyetemen. Remélem 1-2 éven belül. Saját családi kertesházzal rendelkezünk, úgyhogy lesz hol szaladgálni a gyerekeknek...”¹⁰²

„... a házasság megvolt, igen, nagycsaládot szeretnék legalább 3 gyerekkel, és azok nevelésével, közben még továbbfejlesztésre és önfejlesztésre is, már amennyire lehet, szánnék időt...”¹⁰³

„... sokan mondják: annak nem volt semmije, mégis született gyerekük, én sajnos az új generációba születtem, és úgy gondolom, először legyen egy anyagi biztonság, aztán meglátjuk, nem tudom én, ahogy felnőttem, nem szeretném, ha az én gyermekeim is úgy nőnének fel, pedig én nem igazán szenvedtem, mégis többet szeretnék a gyermekeimnek...”

A közgondolkodásban, különösen a falvakban sikeresnek tartják a gazdag, pénzes embert, „mert sok mindent elért”. A megkérdezettek véleménye szerint a sikernek csak egyik összetevője a pénz, és többen úgy gondolják, hogy ez ugyan szükséges feltétele a sikernek, viszont nem elegendő. A másik fontos feltételnek tartják azt, hogy a sikeres ember elégedett legyen önmagával, vagyis az önfogadás, az önmegvalósítás hangsúlyosan jelen van a sikeres ember megítélésében. Hogy kiből válik sikeres ember itt Kárpátalján, arra kevesen válaszoltak, de több válaszadónál is előjött, hogy a lehetőségeihez képest nem volt bátorsága megtenni olyan lépést, amit utólag átgondolva erejét nem haladta volna meg, így, ha újra kezdené, nagyobb önbizalommal, merészebben választana szakot, szakmát, jobban élne a képzések által kínált lehetőségekkel. Egyik interjúalanyunk konkrétan is megfogalmazta, mi kell ehhez:

„... sikeres ember az, aki a munkájában és családjában is egyaránt boldog, és érzi, hogy az, amit csinál, az jó, és a közérdeket is szolgálja...”¹⁰⁴

„... szerintem biztos valamilyen módon sikeres a gazdag ember, mert sok mindent elért, de én magamat is sikeresnek tartom, nekem van egy szerető feleségem, ha Isten megsegít, akkor lesz egy gyönyörű gyermekem... A karrier talán azt jelenti, hogy az a személy milyen sikereket tud elérni munkáján belül, amire képzést kapott, abban

⁹⁹ 26 éves nő, magyar filológus

¹⁰⁰ 26 éves nő, orvos

¹⁰¹ 31 éves nő, tanító

¹⁰² 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

¹⁰³ 27 éves nő, történelem-politológia szakos

¹⁰⁴ 26 éves nő, magyar filológus

*hogyan tudja fejleszteni magát, mit tud nyújtani, mondjuk mint tanár diákjai számára. A diákok milyen sikereket tudnak elérni tanáraik által...*¹⁰⁵

*... sikeres ember az, akinek olyan munkája van, amit szeret csinálni, akinek megvan az egzisztenciája, lakása, családja, és van jövőkép előtte, el tudja képzelni magát 5 év múlva, 10 év múlva, meg a gyerekeit, s nem kell attól tartania, hogy kenyérre nem fog jutni, vagy a rezsiköltségeket nem tudja kifizetni...*¹⁰⁶

*„...aki meg tudja valósítani önmagát, meglegyenek azok a körülmények, azok a lehetőségek, hogy céljait véghez tudja vinni...”*¹⁰⁷

*.. valamilyen szinten elismertség is kell, családi boldogság, valamilyen szinten anyagi boldogulás, bizonyos fokú hatalom...*¹⁰⁸

*... sikeres emberek azok lesznek, akik bátrak és nem félnek befektetni manapság. Ezt látom, egyre több olyan ismerősöm van, akik fiatalok és mernek kockáztatni, és aztán ebből a kockázatból nagyon sok haszon van...*¹⁰⁹

„... jó szülői háttér, ahogy mondja a zsidó logika. Nincs szükség a tudásra, diplomára, itt arra van szükség, hogy az ember születésétől fogva egy olyan környezetbe nevelkedjen, amelyik sikerorientált, gazdaságilag pénzorientált, és bármit fog csinálni, abból arany lesz. Ez mindig is így volt...”

*„... nagyon sokszor az a sikeres ember, akiből sikeres embert csinálunk, vagy aki sikeres embert csinál magából, mások munkája által... Nagyon nagy divat nálunk az, hogy megveszem emberek véleményét valamivel, akármilyen aprósággal, akár azzal, hogy kiküldök egy kamion ruhát a cigánytáborba és szétosztom, és a cigányok szemében én vagyok a sikeres ember, és a legjobb szakember, és a legjobb, erkölcsileg is a legnemesebb ember, de lehet, hogy szakmailag nem nagyon ért a dolgához...”*¹¹⁰

*„... abszolút sikeres ember szerintem nincs. Ahogy legjobban meg tudnám fogalmazni, aki magával Istennel, a környezetével megtalálja azt az utat, ami őt is meg a másik felet is boldoggá teszi, kielégíti...”*¹¹¹

*“... ahhoz pénz kell, kapcsolatok, képesítés, valamint rengeteg, rengeteg szabad idő. Karrier. Szerintem az egy olyan virtuális lépcső, ahol az ember a legnagyobb csúcán úgy érzi, hogy nincs olyan feladat, amit nem végezhetett volna el, vagy olyan akadály, amit át nem lépett volna az élete során, ahol megfizetik a gondolkodását, megfizetik a munkáját és elismerik az emberek. Megbecsülést, valamint elismerést kap...”*¹¹²

*„...mindenképpen diplomával kell rendelkezni, mert ma már mindenfele kérnek egy diplomát. Számítógépes ismeretekkel biztos, hogy kell rendelkeznie. Legalább egy minimális angoltudással, és az államnyelv ismerete nélkül lehetetlen...”*¹¹³

*“... itt, a mi országunkban, jobban megélnék azok, akik pénzzel rendelkeznek. Itt a tudás nem mindig előny. Kell az is, de nem mindig értékelik...”*¹¹⁴

¹⁰⁵ 26 éves férfi, történelem-földrajz szakos

¹⁰⁶ 31 éves nő, tanító

¹⁰⁷ 30 éves férfi, matematikus

¹⁰⁸ 30 éves férfi, matematikus

¹⁰⁹ 25 éves nő, német szakos

¹¹⁰ 28 éves nő, magyar filológus

¹¹¹ 26 éves nő, orvos

¹¹² 25 éves férfi, villamosmérnök

¹¹³ 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

¹¹⁴ 30 éves nő, magyar filológus

A migrációt befolyásoló tényezők

A kérdések egyik csoportja arra irányult, hogy mi a véleménye az elmúlt tíz évben diplomázott értelmiségieknek a külföldi munkavállalásról, hogyan ítélik meg azok helyzetét, akik eltávoztak szülőföldjükről, miben látják ennek az okait, illetve mennyiben foglalkoztatja őket a hasonló lehetőség, vagyis a külföldi munkavállalás. Az adott kérdéscsoporttal a 25-35 éves korosztály, a legdinamikusabb társadalmi réteg véleményét szerettük volna megismerni, olyan problémákra kérdeztünk rá, amelyek a magyarság körében a rendszerváltás óta a közbeszédet meghatározzák. Míg a rendszerváltás után eltelt első években mind Magyarország, mind a határon túli régiók harciasan a szülőföldön maradás elve mellett foglaltak állást, az új évezred kezdetén ez megváltozott. Időközben a határon túli területekről nagy számban telepedtek át az anyaországba magyarok, és míg a rendszerváltást követő években a magyar társadalom befogadó közösségként, rácsodálkozva és kissé sajnálva nemzetársaikat, pozitív hozzáállással viszonyult a tendenciához, addig a kettős állampolgárságról szóló népszavazás kapcsán keltett hangulat eredményeként már nagy számban elutasítóan nyilvánultak meg az adott kérdéssel kapcsolatban. Időközben az anyaországiak és a kárpátaljaiak körében is a nagy többség különböző tapasztalatokat szerzett az áttelepülők és otthon maradtak kérdésében. Az első években a határon túli magyar közösségek a szülőföldjüket elhagyókra szinte „árulóként” tekintettek, akik úgymond a könnyebb ellenállás irányában mozdultak el a nemes, önfeláldozást igénylő, őrző „küldetés” helyett. A vizsgált fiatal értelmiségi korcsoport véleménye ebben a kérdésben azért érdekes számunkra, mert e fiatalok zöme már a rendszerváltás után eszmélt, vált felnőtté, így a különböző diktatúrák hatása gondolkodásmódjukat már nem befolyásolja oly mértékben, ahogy ez a középkorúak és az idősebb korosztály esetében meghatározó volt. A legtöbbszörüknek nincs semmilyen élményük a személyi szabadságot, gondolkodást, identitást korlátozó és befolyásoló hatalmakkal kapcsolatban, legfeljebb filmekben, előadásokon hallottak róla. Életük meghatározó szakasza oly korra esett, amely átmenet volt a felbomló régi rend és a még teljes mértékben be nem szabályozott új rend/rendszer között. Ez egyszerre egyfajta káoszt, és a káoszban rejlő szabadságot és lehetőséget is biztosított a fiatalok számára. Az átalakulás megteremtette a lehetőségét annak, hogy a korábbihoz képest szabadabban válasszanak a lehetőségek közül, elsősorban a továbbtanulás terén, mert ennek a szabályozása, a folyamat mederbe terelése, a jelentős változások az ezredforduló után kezdődtek. Ezt az állapotot tükrözi vissza az általunk megkérdezett értelmiségieknek a témában kifejtett véleménye. Az összes megkérdezett közül egyetlenegy személy akadt, aki úgy nyilatkozott, hogy nem tudja megérteni az áttelepülőket, és tettükért elítéli őket. Két személy nem foglalt egyértelműen állást a kérdésben, mert egyrésztől magánügynek, másrészt az áttelepülők előtt álló problémák előli menekülésnek minősítette, de tettükért inkább részvételt gondolt rájuk:

„... durván fogalmaznék, ha azt mondanám, hogy megfutamodnak az előttük álló kihívásoktól, de mindenkinek magánügye szerintem az, hogy most milyen lehetőségeket ragad magához. Ha ők úgy látják, hogy itt nincs lehetőségük, nincs bennük semmilyen akarat, hogy ezt a lehetőséget megkeressék, vagy legalább utánanézzenek, akkor hátat

*fordítanak, elmennek. Itthagynak mindent... Igazából így ez az ember hontalan lesz, mert sehol nem lesz otthona...*¹¹⁵

„... a körülmények hozzák azt, hogy úgy alakul az életük, hogy jobban boldogulnak külföldön, mint hazánkban, ezért nem lehet elítélni őket, csak sajnálni azt, hogy rengeteg okos ember, akikre a hazánkban is szüksége lenne, kivándorol. Akik visszajönnek, azok viszont nagyon rosszul is járhatnak, mivel az ukrán állam nem ismeri el a kint szerzett diplomát. Kik boldogulnak jobban? Szerintem, aki boldogulni akar, annak mindegy, de talán akik kint maradnak, azoknak több az esélyük, mint akik itt maradnak, de ez nem törvényszerű...”

A túlnyomó többség úgy nyilatkozott, hogy az adott kérdést magánügynek tekintik és lényegében nem foglalkoztatja őket ez a probléma, pontosabban már nagy többségük nem tekinti problémának azt, ha nemzetársuk áttelepül, mint a rendszerváltás utáni első áttelepülők esetében, amikor az itthon maradottak tragikusan fogták fel a szülőföld elhagyását. A legjellemzőbb vélemények a kérdéssel kapcsolatban:

*“... meg tudom őket érteni, főleg azokat, akik már eleve ott kezdik a tanulmányaikat, tehát már nekik van egy kezdő lökés... Én nem gondolom azt, hogy hazaárulók lennének, vagy magyarság-árulók lennének, vagy bármi, vagy ki hogy boldogul...”*¹¹⁶

*“... minden korszakban van rá példa. Én nem ítélem el őket. Aki úgy gondolja, hogy ott jobban tud boldogulni, jobb lesz ott az élete, rajta, menjen, próbálkozzon...”*¹¹⁷

*“... mindenkinek megvan a joga, hogy oda menjen, ahova akar, ha van lehetősége rá, és szerintem úgy gondolják, hogy ott több lehetőségük van, vagy jobbak lesznek az életkörülmények, a megélhetés. De én úgy látom, hogy nem...”*¹¹⁸

*“...próba szerencse, kinek hogy válik be ez is, kinek hogy sikerül. Van, akinek nagyon jó, de van, aki bizony 1-2-3 diploma megszerzése után is munka nélkül van...”*¹¹⁹

A kérdés megítélésének változásában az elmúlt évtized történéseinek nagy szerepe van, mert míg a korszak szabadabb légköre megnyitotta a lehetőségeket a szellemiek előtt, a gazdasági nehézségek szintén az átalakulás velejárói voltak, visszahúzó erőként épp az ellenkező irányba befolyásolták a gondolkodást. A menni vagy maradni kérdés bonyolult, kétféle megítélésének határon túli lelki problematikáját nagyon jól megfogalmazta egyik válaszadónk:

“... érdekes módon, akik már kimentek Magyarországra, azokat vagy irigyeltük, hogy ők már elmentek, vagy azt mondtuk, hogy mi soha nem mennénk, meg kicsoda emberek azok, akik otthagyják a szülőföldjüket. Aztán eljött egy olyan időszak, amikor gyakorlatilag nem volt anyagi bevétele a családnak mindamellet, hogy ketten dolgoztunk, és a kertben megtermelt dolgok eladásával kerestünk annyi pénzt, hogy szinten tartjuk az ötfős családot, két tanári, tanítói diploma mellett. Hosszú távon nem láttunk kiutat a dologból, a szüleim vállalták azt, hogy húszévi munkájukat itthagyják. Egy családi házat építettek. Anno 8000 rubelért vették meg a telket, ami anno 8000 dollárnak felelt meg, és a húsz év alatt csak a fizetésükből felépített házat 6000 dollárért adták el, tehát nem volt ez egy olyan egyszerű átmenet. Akik a 80-as években mentek el, azokról azt tartottuk, hogy jómódjukban nem volt már mit csinálni. Tehát pénzük volt, házuk volt, eladhatták és ott ugyanolyan házat tudtak venni, és ott folytatták az életüket, ahol abbahagyták. Na most anyukámék a nulláról kezdtek újra mindent, pa-

¹¹⁵ 26 éves nő, angol-történelem szakos tanár

¹¹⁶ 28 éves nő, magyar filológus

¹¹⁷ 26 éves nő, orvos

¹¹⁸ 25 éves nő, német szakos

¹¹⁹ 30 éves nő, magyar filológus

*nellakásba költöztek, banki kölcsönt vettek fel, meg ami ilyenkor illik. Hát itt hagyták életmunkájukat... Akinek menni kell, annak menni kell...*¹²⁰

Az előbbi gondolat utal arra is, hogy mennyire nem egyértelmű az áttelepülés mögötti ok, mennyire összetett probléma, amit nem lehet egyszerű igen-nem, fekete-fehér címkékkel ellátni. A legtöbb válaszadó azért alapmotivációként a boldogulást, a lehetőségek szélesebb skáláját, a stabilitást nevezte meg motivációs tényezőként (a fókusz-csoporton elhangzott válaszokat a 3. számú mellékletben olvashatják):

*"... nagyon jól érzem itt magam, igaz, kisebbségben élni mindig nehezebb. Bemenni egy hivatalba, ahol nem az anyanyelvemen szólalhatok meg. Én egyedül a gyerekeim miatt mennék ki. Én és a férjem jól elvagyunk, az államnyelvet is beszéljük olyan szinten, hogy tudunk élni, de a gyerekeim miatt, tehát a gyerekek tanítása..."*¹²¹

*"... mindenki keresi önmagát és keresi a lehetőségeket, valaki itt találja meg, valaki ott. Egyeseket családi kötelék hozott vissza, másokat valamiféle honvágy. Tehát mindenki más dolog miatt jön vissza. Valaki azt mondja, hogy jobb itt neki. Szerintem más a mentalitás kint, mint itt ... gondolom a legtöbben gazdasági okokból vándorolnak ki, mert ott több pénzt sejt, több lehetőséget lát... Nagyon sokan úgy mennek ki, hogy elmennek tanulni, és akkor elfelejteneik visszajönni. Van olyan, aki nagyszülőkhöz vagy szülőkhöz megy el..."*¹²²

*"... nem látnak itt jövőt, vagy egy sokkal jobb jövőt látnak ott. Olyat is hallottam már, aki visszajött, mert egyszerűen nem érezték otthon magukat, az otthonaik miatt jöttek vissza... Szerintem a fiatalok közül, akik Budapestre mennek ki, ők sem jönnek haza, de nem szívesen maradnak, akiknek nincsenek ott rokonaik vagy ismerőseik, gyökértelenség..."*¹²³

*"...akik kimentek 15 évvel ezelőtt, azok inkább próbálnak meggyarapodva meg kicsit több pénzt megkeresve visszajönni, mert itt olcsóbb a megélhetés, ha van egy darab tőké, itt meg lehet élni..."*¹²⁴

*"...aki elmegy Magyarországra a középiskola után tanulni, annak nagyon kevés az esélye, hogy vissza fog jönni, mert igazából a szálakat elvágja... Talán biztosabb jövőképet látnak Magyarországon..."*¹²⁵

*. itt nem talált olyan munkát, ami megfelelt a szakmájának, legalábbis volt olyan munka, de tizedannyi bérezésért, ugyanazért a negyed munkáért ő akár kétszer, háromszor annyi bért is kap, mint itt egyhónapi munkával... vannak olyan ismerőseim, akik már házat, lakást vettek, abszolút önálló egzisztenciát teremtettek, itt meg még ha húsz évet élnének, se tudnák megtenni... Van olyan, aki visszajáró, ott élnek és itt viszik a bizniszt..., ez így csempészet, árubeszerzés, most nem olyan mértékben, mint eddig, mert szigorodtak a vámhatári szabályok... Akiknek felsőfokú végzettsége van, azok közül nem jöttek vissza..."*¹²⁶

*. inkább ott nyomorognak, mint hogy felvegyék azt a szégyent, hogy hazajöjjenek. ..."*¹²⁷

*"... a férj már kint dolgozott és a feleség a gyerekekkel itthon maradt, de ez nem volt megoldás, hogy a család külön éljen, ezért ő és a gyerek a férje után mentek..."*¹²⁸

¹²⁰ 31 éves nő, tanító

¹²¹ 26 éves nő, magyar filológus

¹²² 26 éves nő, magyar filológus

¹²³ 28 éves nő, magyar filológus

¹²⁴ 25 éves férfi, villamosmérnök

¹²⁵ 26 éves férfi, történelem-földrajz szakos

¹²⁶ 30 éves férfi, matematikus

¹²⁷ 30 éves nő, magyar filológus

¹²⁸ 27 éves nő, történelem-politológia szakos

"... egy egyetemi végzettséggel rendelkező ember külföldön több megbecsülést kap úgy anyagilag, mint morálisan..."¹²⁹

"... eleinte azért, mert jobb volt a gazdasági helyzet az országban, tehát míg itt még kenyeret sem lehetett venni, addig ott 8 félét is lehetett kapni. Az első és legfontosabb ok, ott a kínálat volt nagyobb, nem is a fizetés miatt mentek ki az emberek, aki itthon volt, nagyon sok pénzt keresett, nem szorult rá semmire, viszont Magyarországon mindig nagyobb volt a kínálat, mindig lehetett vásárolni. Aztán volt egy időszak, amikor Magyarországon az tudott érvényesülni, aki egyetem után ment ki és úgy tudott érvényesülni. .. Most leginkább az tud érvényesülni, aki Magyarországon tanult és utána hazajött, ha Magyarországon szerez kapcsolatokat, és az ottani ismerőseivel közösen vállalkozásba kezd és utána hazajön..."¹³⁰

A kivándorlás okaival kapcsolatban a megkérdezettek többsége az anyagiakat, a jobb megélhetés lehetőségét, a jobb életkörülményeket tartja a kivándorlás fő szempontjának:

"... valószínűleg a jobb körülmények miatt, tehát nyilván el tudnak úgy helyezkedni, talán a magyar nyelv miatt. Akik Magyarországon maradnak, tudják, miért maradnak ott. A nyugdíjas kiharcolja magának, ő ott szerepel hivatalosan, valószínűleg ez az egyik ok... Teljesen mindegy, hogy hol él az ember, hogyha marad szerető családjá, barátai, rokonai, jól meg tud élni bárhol a világon..."¹³¹

"... akik pénzt keresnek, akik elmennek, bizonyára csakis azon vannak, hogy többet keressenek, jobb anyagi megélhetés reményében vándorolnak ki..."¹³²

"...azok, akik külföldre mentek, úgy gondolom, a jobb megélhetőség, vagy a nagyobb lehetőségek miatt választották, hogy elmennek itthonról. Hogy kik boldogulnak, azok, akik ott vannak..."¹³³

A kivándorlást motiváló okok következő csoportja a családdal kapcsolatos, vagy a családegyesítést, vagy a gyermekek jövőjét említik hivatkozási alapként:

"...ha kimennék Magyarországra, akkor csakis azért mentem volna, hogy jobb feltételeket teremtek magamnak meg a családomnak..."¹³⁴

"... olyat tudok, aki visszatért az anyukájához, vagy elérte a nyugdíjkorhatárt és az ottani nyugdíjból itthon könnyebben megél, ... vagy ha a családi körülményei nem úgy sikerültek. De én még olyat nem hallottam, hogy egy család kimegy, anyuka, apuka állással rendelkezik, és visszajön, mert a gyerekeknek mindenképpen ott van több lehetőségük tanulni vagy dolgozni..."¹³⁵

Vannak, akik a kivándorlás okait a kivándorlók ambícióinak tulajdonítják, illetve az ambíciók, és a lehetőségek hiányát tartják a kivándorlást motiváló szempontnak:

"... mindenki keresi önmagát és keresi a lehetőséget, valaki itt találja meg, valaki pedig ott..."¹³⁶

"... nem látják maguknak jövőt, vagy egy sokkal jobb jövőt látnak ott. Látják a lehetséges dolgokat, vagy az eljövendő dolgokat, és akkor sokkal jobban élnék talán. De olyat is hallottam már, aki visszajött, mert egyszerűen nem találta meg a számítását..."¹³⁷

¹²⁹ 36 éves férfi, biológus

¹³⁰ 31 éves nő, tanító

¹³¹ 26 éves férfi, történelem-földrajz szakos

¹³² 25 éves férfi, villamosmérnök

¹³³ 27 éves nő, történelem-politológia szakos

¹³⁴ 26 éves nő, orvos

¹³⁵ 31 éves nő, tanító

¹³⁶ 26 éves nő, magyar filológus

¹³⁷ 28 éves nő, magyar filológus

Az okok következő csoportjába sorolhatók a munkavállalási lehetőségek, valamint a fiatalok magyarországi tanulása. Azoknak a fiataloknak, akik korán kikerültek a családi kötelékből, és tanulmányaikat Magyarországon folytatták, a legérzékenyebb fejlődési szakaszuk, a felnőtté válás nem az itthoni környezetben zajlott, ez eltávolította őket szülőföldjüktől, ami természetes, mert ott alakult ki baráti kapcsolatrendszerük, ami elősegítette munkavállalásukat. A Magyarországon töltött évek, az itthonitól eltérő szocializáció lehet a szülőföld elhagyásának oka, amit az egyik interjúalanyunk ilyen formában fogalmazott meg:

*„... tanulás során ott szocializálódtak, és ott tudtak munkát szerezni. Amikor az ember megalapozza a jövőjét, az a felsőoktatási intézményben való tanulás folyamata, a kapcsolatrendszert akkor alakítja ki, és ahol kialakul, ott fog tudni dolgozni...”*¹³⁸

Az interjú-vázlat három kérdése burkoltan vagy nyíltan a külföldi munkavállalással, áttelepüléssel kapcsolatos szándékokat igyekezett feltárni. A kérdésekre adott válaszokat egy csokorként vizsgálva megállapíthatjuk: a migráció kérdésében saját terveivel kapcsolatban az itthon maradtak a gazdasági-megélhetési lehetőségeiktől teszik függővé, hogy hogyan alakul saját életterük. A meghatározó az lesz, hogy az adott régió, az ország gazdasági, kulturális stabilitása megfelel-e nekik, s ezen belül milyen lehetőségek maradnak, nyílnak meg családjuk, gyermekeik előtt. A megkérdezettek közül hárman egyértelműen úgy látják, hogy szívesen vállalnának külföldön rövid távú munkát, maximum egy évre, de konkrét terveik nincsenek, és úgy képzelik, hogy utána itthon építenék karrierjüket. A válaszadók közül ketten az adott kérdésben bizonytalanok mutatkoztak, és a helyzet, a körülmények alakulásához kötötték terveiket. A többség úgy nyilatkozott, hogy nem tervezi vagy nem gondolt még erre. Az otthonmaradók, a bizonytalanok és az áttelepülni kívánók motivációi legvilágosabban az alábbi véleményekből derülnek ki:

Otthonmaradók:

*„... egyértelműen nem. Nem szeretnék külföldre menni, mert tudom, hogy én ott nem lennék senki. Tehát ahogy én itthon néha azt érzem, hogy ujjal mutogatnak rám, mert magyar vagyok, ott úgymond ujjal mutogatnának rám, mert orosz vagyok, vagy ukrán vagyok...”*¹³⁹

*„... teljesen fölösleges; ha nálunk küszködünk, legalább az ismerősökre számíthatunk...”*¹⁴⁰

*„... voltak negatív tapasztalataim tanulmányi időszakom alatt... akkor legalábbis megfogadtam, hogy nem fogok külföldön dolgozni. Tanulni átmegyek természetesen, mert az ember minél több országban tanul, annál többféle tapasztalatot és ismeretet szerez. De ezt azért szerzi, hogy itt helyben kibontakoztassa és átadja másoknak...”*¹⁴¹

*„... aki akar, az nálunk is el tud helyezkedni, meg tudja tanulni a nyelvet. Én ide születtem, nem is akartam több időre elmenni... Volt egyszer egy olyan, hogy Németországba elmehetnék egy évre, önkéntes munkára. Azt sajnálom, hogy nem jött össze, de hát ennek így kellett lenni, az Úr azt akarta...”*¹⁴²

¹³⁸ 28 éves férfi, angol-történelem szakos tanár

¹³⁹ 28 éves nő, magyar filológus

¹⁴⁰ 26 éves férfi, történelem-földrajz szakos

¹⁴¹ 31 éves nő, tanító

¹⁴² 30 éves nő, magyar filológus

Bizonytalanok:

"... ha lenne egy jobb megélhetést biztosító külföldi vállalkozásom, hivatalos és legális, akkor azt mondom, hogy meggondolnám... szerintem elvállalnám.. de a biztosat nem adom fel bizonytalanul..."¹⁴³

"... egyetemi évek alatt nagyon bennem volt, Magyarországon, magyarul, az anyanyelvemen akartam tanulni, és nagyon el voltam keseredve, hogy ott ülök az előadásokon és nem értem meg csak a felét..."¹⁴⁴

Áttelepülni kívánók:

"... anyagi megélhetés miatt soha nem mennék ki, de a gyerekek miatt nagyobb lehetőséget látok. Csak miattuk mennék ki, de még kicsik a gyerekek, tehát lehet, hogy addigra fejlődik az ország..."¹⁴⁵

"... nővérem kint van, szüleimtől azt hallottam, hogy ők itt szeretnének megöregedni, és valahol ez bennem is bennem van, tehát nem kizárt, hogy valamikor elköltözzünk..."¹⁴⁶

"...szeretnék külföldön munkát vállalni, mivel abban gondolkozom, hogy idővel átmenyek a családomhoz, akik Kecskeméten élnek, mivel hosszú ideig nem lehet távol lenni tőlük, én már így is több éve vagyok tőlük külön..."¹⁴⁷

¹⁴³ 25 éves férfi, villamosmérnök

¹⁴⁴ 26 éves nő, orvos

¹⁴⁵ 26 éves nő, magyar filológus

¹⁴⁶ 26 éves férfi, történelem-foldrajz szakos

¹⁴⁷ 31 éves nő, tanító

Felnőttoktatási igények háttere

Az adott kérdés, melyre a választ keressük, felveti az alábbiakat:

Mit gondolnak a megkérdezettek arról, hogy milyen irányban szeretnék fejleszteni az eddig szerzett tudásukat, hogyan képzik a továbblépést?

A megkérdezettek pozitívan viszonyulnak az egész életen át tartó tanulás koncepciójához. A válaszadóink többsége egyetemre évei alatt élt a kínáló továbbképzési lehetőségekkel. Az ungvári egyetem végzősei részt vettek magyarországi részképzésen, míg a főiskola volt hallgatói a kínáló ECDL-és nyelvtanfolyamokat használták ki. Akadtak olyanok is, akik a történelmi egyházak által szervezett különböző képzéseken vettek részt. Mindössze két megkérdezett nyilatkozott úgy, hogy nem vett részt átképzésen és nem is érezte szükségét annak, hogy továbbképezze magát, esetleg a későbbiek folyamán tervez ilyet. A legtöbben olyan képzésen vettek részt, ami kapcsolódik szakmájukhoz. Ez egyébként egyáltalán nem meglepő, mert Ukrajnában, az állami szférában dolgozók számára kötelező 3-5 évente részt venni továbbképzésen, amit az erre a célra felállított továbbképző intézetek, központok szerveznek. Igaz, e továbbképzések egy része sablonos és inkább szükséges formalitás ahhoz, hogy a szakmában maradjon, esetleg előrelépjen. Azok a megkérdezettek, akik nem tudtak a diplomájuk szerinti szakmájukban elhelyezkedni, a realitások figyelembevételével a helyi munkalehetőségekhez igazodva, mondhatnánk, parkoló pályán, most megpróbálják átképezni magukat abba az irányba, ami megfelel munkakörüknek. Ebbe a csoportba tartoznak az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar filológiát végzett hallgatói, akik többsége úgy nyilatkozott, hogy ezzel a diplomával Kárpátalján már alig lehet elhelyezkedni, de érdekes mód ugyanez volt a véleménye annak a beszélgetőtársunknak, aki az ungvári egyetem politológia szakát végezte és nyelvi problémái sem a tanulás évei alatt, sem utána nem voltak, mert már az általános és középiskolai tanulmányait is ukrán nyelven fejezte be. Az interjúalanyok egy része továbbtanulásban és továbbképzésben látja kora ifjúkori álmainak realizálását, amit annak idején elmulasztott, mert önértékelése nem volt megfelelő, és nem volt bátorsága belevágni az eredeti önmegvalósító elképzeléseibe, hagyta magát befolyásolni.

„...az igazság, hogy a gyávaságom miatt nem mertem nekivágni a történelem-angol szaknak, mert féltem az angol résztől, utána beláttam, mivel 5 évvel az érettségi után is jól teljesítettem a vizsgán, lehet, hogy sikerült volna, de hát már késő bánat volt...”¹⁴⁸

„... azért választottam a tanítói szakot, mert Magyarországon érettségiztem, az ottani követelmény alacsonyabb, mint minálunk, így az ungvári egyetemre, hogy felvételizzek matek szakra, még különórákra kellett volna járnom, hogy azt a különbözetet, amivel többet tanulnak itt a középiskolában, azt bepótoljam, és így egyszerűbb volt azzal a tudással felvételizni, amit ott megszereztem...”¹⁴⁹

„... én nem tudom megmondani, hogy mit tennék másként, mert soha nem sok lehetőség közül választottam, hanem kapaszkodtam abba az egybe, ami éppen előttem volt.

¹⁴⁸ 30 éves nő, tanító

¹⁴⁹ 30 éves nő, tanító

*Ha nem vagyok ilyen állhatatos, kitartó, nem félek, vagy jobban félek az újdonságoktól, akkor biztos, hogy még ennyit sem tudtam volna elérni...*¹⁵⁰

*"... konkrét elképzelésem nincs, amikor befejeztem az egyetemet, akkor úgy gondoltam, hogy saját szakmám (magyar filológus) irányába szeretném fejleszteni, de mivel nem tudtam elhelyezkedni szakképzettségem szerint, ezért most már lehet, hogy inkább óvodapedagógia szempontból fejleszteném tudásomat..."*¹⁵¹

*„...a szakmában nem tudtam elhelyezkedni, ezért amikor lehetőségem nyílt, hogy alsós gyerekeket taníthatok, de ezt a végzettségem nem engedi meg, jelentkeztem tanítói szakra, másoddiplomás képzésre..."*¹⁵²

Még az a megkérdezett is, aki a Kárpátalján presztízsszaknak számító orvosi pályát választotta szülői minta alapján, azt nyilatkozta, hogy ugyanezt az utat járná be, de talán már inkább a kitanult szaknak egy másik ágát választaná, ha az biztosítana számára megfelelő karriert.

*"... lehet hogy mégsem orvosi pályát, hanem valamilyen egyéb szociális munkát választanék..."*¹⁵³

Egyöntetű vélemény az, hogy továbbképzésre mindenkinek szüksége van, a megkérdezettek egy része továbbtanulási terveit aspirantúrán¹⁵⁴ vagy PhD-képzésben látja. Ez főleg azokra jellemző, akik olyan munkahelyet találtak, ahol feltétel az ilyen jellegű képzésben való részvétel, a fokozatszerzés:

*„... szeretnék tovább tanulni doktori képzésben, az iskolai ranglétrán minél feljebb kúszni... mert ötévente lehet atesztálódni¹⁵⁵, a doktori képzés pedig beszámít..."*¹⁵⁶

*„... első lépés egy reumatológus szakvizsga, ami néhány hónapos kijevei kurzussal egybekötött és szintén saját zsebből kell finanszíroznom..."*¹⁵⁷

*„... szeretnék aspirantúrán tanulni, hogy maradhassak tovább az egyetemen. Ukrán nyelven tanulni, publikálni..."*¹⁵⁸

*„...be szeretném fejezni a doktorit, nyelveket szeretnék tanulni. Ez nagyon fontos számomra, és nagyon sok nyelven szeretnék beszélni..."*¹⁵⁹

*„... az elsődleges cél a jövőben a doktori fokozat megszerzése, majd mindamellet szeretném folytatni a kutatómunkát is együtt dolgozva a kollégákkal, témavezető tanárral, amennyiben lehetőségem nyílik itt az oktatás mellett... És később majd akár a további fokozatok elnyerését is..."*¹⁶⁰

A többség úgy vélekedik, hogy a jövőben az idegen nyelvek és az államnyelv tökéletesítésére lenne szüksége, valamint az informatikai ismeretek bővítésére (a fókuszcsoporthoz tartozók során felsorolt felnőttképzési igényeket a 4. számú melléklet tartalmazza).

*„... mindenképpen német vagy angol szakra felvételiztem volna az egyetemen, mert lelkészfeleséggént nagyon sok külföldi emberrel találkozom, nagyon nagy szükségem lett volna arra, hogy jól elsajátítsak valamilyen idegen nyelvet..."*¹⁶¹

¹⁵⁰ 31 éves nő, tanító

¹⁵¹ 30 éves nő, magyar filológus

¹⁵² 27 éves nő, történelem-politológia szakos

¹⁵³ 26 éves nő, orvos

¹⁵⁴ Az aspirantúra az egyetemi képesítés utáni általában 3 éves képzés, amelynek sikeres elvégzése után védheti meg a halgató a disszertációját és szerezhethet kandidátusi fokozatot, ami a magyar-ukrán ekvivalenciaszerződés szerint PhD-nek felel meg.

¹⁵⁵ Értékelést kérni/kapni

¹⁵⁶ 26 éves férfi, történelem-földrajz szakos

¹⁵⁷ 26 éves nő, orvos

¹⁵⁸ 23 éves nő, magyar filológus

¹⁵⁹ 26 éves nő, angol-történelem szakos

¹⁶⁰ 26 éves férfi, matematikus

¹⁶¹ 26 éves nő, magyar filológus

„... szeretnék menni angolra, alapfokú németem az van, és angol, úgy érzem angol az, ami épp hiányzik, pályázatokra szeretnék specializálódni...”¹⁶²

„... megtanulnám az angolt, amit igazán az alapoktól, és nagyon szájbarágósán megadnának az embernek...”¹⁶³

„... főleg számítástechnika oktatása, mert az manapság mindenhová kell...”¹⁶⁴

A felnőttképzést mindenki fontosnak tartaná, bár ebben a kérdésben a vélemények alapján meghatározó, hogy milyen távolságra van a lakhelyéhez. Az egyik Ungvár közeli megkérdezett, aki az Ungvári Nemzeti Egyetemet végezte, úgy nyilatkozott, hogy semmiképpen nem tanulna az adott intézményben, hanem tudását anyanyelvén képezné, de számára a beregszászi főiskola, amely a lakhelyétől mintegy 70 km-re fekszik, távolinak tűnik. Egy másik szempont, ami a továbbképzést, tanulást befolyásolja, az anyanyelv használata:

„... az ungvári egyetemen ott nem igazán, mert ott elég volt az 5 év, de egy másik egyetemen esetleg megpróbálnám még az angol, vagy pszichológia ilyen területet. .. felnőttképzésre... mindenképpen, csak sajnos nálunk a másoddiploma fizetett. .. Jó, jó lehetőségek vannak ugye Beregszászban is, nekem az egy kicsit távolinak tűnik. Szóval jobban húzódok inkább Ungvárhoz, hiába magyar nyelven van Beregszász, de Ungvár közelebb van, bármikor bemehetek...”¹⁶⁵

„... óvodapedagógia szakra szeretnék felvételizni. Egyelőre ezek a terveim... Ezt nem az anyagi háttér fogja befolyásolni, hanem mivel családom van, azt nézném, hogy minél közelebb legyen és minél több időt töltsék a családommal... Biológiát is tanulnék. Ukrán nyelven nem szeretném. Mindenképpen magyar nyelven szeretném tanulni és addig, ameddig kicsik a gyerekeim...”¹⁶⁶

„... mindegy, milyen képzésen vészek részt, csak az anyanyelvemen kapjam... színvonalas legyen, olyan tanároktól, akik tényleg nevek, akik már tényleg letettek valamit a szakmájukban az asztalra és nem csak azért, mert kötelező...”¹⁶⁷

„... a Szegedi Tudományegyetem elvégzése után adok magamnak egy-két év pihenőt, aztán nyelvet szeretnék tanulni, a továbbiakban, pedig ahogy a munkakarrier alakul. Még azt is el tudom képzelni, hogy egy jól fizető állás mellé az alapoknál elkezdjek egy újabb szakmát. 31 évesen nem hiszem, hogy bármiről lekéstem volna... Talán a rádiózásba belefognék, mert az eddigi tapasztalataim, meg a szakmai tudásom talán elegendő, ami meg hiányzik, azt meg még behozhatom...”¹⁶⁸

„... igen, szükség lenne felnőttképzésre, mert az ismeretségi körömben is nagyon sok olyan embert tudok, akinek már van egy diplomája és szeretne még egyet, vagy kapcsolódó tantárgyakból vagy pedig egy teljesen másból... azok közül is akinek csak, mondjuk, középfokú végzettsége van vagy pedig valamilyen szakiskolát végzett el, nekik nincs olyan lehetőségük, hogy most fejlesszék magukat...”¹⁶⁹

„... a húgom is már elvégezte egypár éve az egyetemet, s munka nélkül van, nem sikerült még állást találnia, és nem olyan, mint én, nekem megfelelt ez az óvodai munka, ő csak iskolában szeretne tanítani, azonban erre itt a faluban nincs lehetőség és máshol se, mert már érdeklődött, úgyhogy munka nélkül van ő is...”¹⁷⁰

¹⁶² 25 éves nő, magyar filológus

¹⁶³ 28 éves nő, magyar filológus

¹⁶⁴ 25 éves nő, német szakos

¹⁶⁵ 25 éves nő, német szakos

¹⁶⁶ 26 éves nő, magyar filológus

¹⁶⁷ 28 éves nő, magyar filológus

¹⁶⁸ 31 éves nő, tanító

¹⁶⁹ 25 éves nő, német szakos

¹⁷⁰ 30 éves nő, magyar filológus

A továbbképzéssel, ismeretbővítéssel kapcsolatban olyan vélemények is megfogalmazódtak a válaszadóknak, hogy az általuk végzett képzés nem mindig volt következetes, és így inkább olyan lehetőségek közül választanak, amelyek komoly, valódi tudást biztosítanak és megkövetelik a teljesítést a hallgatóktól:

"... látom a különbséget aközött, amikor odamentem az egyetemre, milyen tanulás volt, és az egyetem után elmentem a teológiára, hogy az milyen tanulás volt... Az volt az igazi tanulás. Azt már akartam, jobban akartam, jobban vágytam arra a tudásra..."¹⁷¹

"... sokkal, sokkal többet tanulnék középiskolában..."¹⁷²

"... keresném jobban azt a lehetőséget, hogy el tudnék menni, el tudtam volna menni, mert az az egy év az nagyon, nagyon fejlesztette volna némettudásomat az egyetem mellett. Mert az egyetemen „halottjára” tanulunk, de nem azt, amit mindennap használnak az emberek..."¹⁷³

"... ugyanúgy végezném a tanulást, csak lenne bizonyos dolog, amit komolyabban vennék, amit annak idején diákként nem fogtam fel olyan komolyan..."¹⁷⁴

¹⁷¹ 28 éves nő, magyar filológus

¹⁷² 24 éves nő, óvodapedagógus

¹⁷³ 25 éves nő, német szakos

¹⁷⁴ 26 éves férfi, matematikus

Hipotézisek

Az elmúlt tíz esztendőben diplomázott fiatal kárpátaljai magyar értelmiségiek körében végzett kutatások alapján elmondhatjuk, hogy az intézményválasztás/karrier/migráció kérdéseiben nem tapasztaltunk éles határvonalat az intézményoktatási nyelvvel kapcsolatban. Az intézményválasztás fő kritériumai között leginkább a hozzáférés lehetősége a meghatározó, amit elsősorban a lakóhely közelsége és a felvételi-bejutási esélyek lehetősége határozott meg. A lakóhely, a lakhatás, a migráció a fiatalok későbbi életét, a munkahelyválasztás lehetőségeit is befolyásolja. Kárpátalján a vizsgált időszakban a lakosok (magyarok és nem magyarok) számára egyaránt problémát jelent az önálló élet feltételeinek megteremtése. Olyan átmeneti időszakot élünk, amikor a korábbi rendszerrel ellentétben már nem biztosítanak szolgálati lakásokat az értelmiségieknek, kevés a megfizethető főbérlet és albérlet, még nem alakultak ki azok a banki konstrukciók, melyek révén hosszú távú kölcsönök alapján saját lakáshoz jutnának a pályakezdő értelmiségiek. A fiatalok a legtöbb esetben, és ez általánosítható, a szülőikkel egy háztartásban élnek még akkor is, ha külön családot alapítanak, és a nyilatkozatok alapján többségüket ez kielégíti, nem tervezik más életter kialakítását. Ennek oka lehet a lehetőség hiánya, a meglévő tradíciók kialakult rendszere, amit nem mernek, vagy nem akarnak megbontani, de a megélhetési lehetőségek által biztosított pénzügyi források jelentősen befolyásolják a fiatalokat döntésükben. Többen úgy nyilatkoztak, hogy a szülők által biztosított háttér nélkül nem tudnának megélni sem az egyedülálló, sem a családos pályakezdő diplomások. A lakás és a kialakult helyzet egyúttal befolyásolja a fiatalok migrációját, ugyanis igen nagy elhatározásra, nagy horderejű döntésre van szüksége ahhoz, hogy a kialakult biztos háttérrel felcserélje az abszolút bizonytalan helyzetekre. Ezért a legtöbben a lakhelyüktől megközelíthető mintegy 20-50 km-es körzetben vállalnak, keresnek munkát. A munkavállalás során sok esetben nem képesítésüknek megfelelő állásokat is elvállalnak, és inkább vállalják a betöltött állásnak megfelelő átképzést, továbbképzést. Még abban az esetben is, ha ez esetleg alacsonyabb szintű szakképesítést igényel (politológus diplomával rendelkező hölgy tanító néniként helyezkedett el; magyar filológus könyvtárosként, óvónőként, irodai alkalmazottként, német szakos könyvelőként stb.). Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a megkérdezettek helyzetükből fakadóan nem feltétlenül érzik úgy, hogy parkolópályán vannak, annak ellenére, hogy nem a diplomájuknak megfelelő feladatkört töltenek be, magukat sikeresnek tartják és elégedettek helyzetükkel. Elképzelhető, hogy egyeseknél ennek az az oka, hogy továbbtanulásuk előtt sem tudatosan választottak szakmát, hanem a kínálgató lehetőségekhez igazodva felvételiztek annak érdekében, hogy diplomát szerezzenek. A karrier, siker kérdésében a megkérdezett fiatalok nem törekednek mindenáron a legmagasabb szakmai pozíciók elérésére. A siker számukra nem egyértelműen a karriert jelenti, inkább a biztos, kiegyensúlyozott életet, a nyugodt családi háttérrel és a kiszámítható jövőt, ami vonatkozik a munkára is. A munkakörben betöltött szakmai karriert mindig a környezetük lehetőségeihez mérten mérik. Az oktatási-nevelési intézményekben dolgozók távlati terveiben például nem szerepelt az, hogy járási vagy megyei oktatási főnökök legyenek, inkább az intézményen belüli szakmai pályafutást, esetleg a vezető-

beosztást célozták meg. A külföldön presztízsszaknak számító számítástechnikai végzettségűek konstatálták ugyan, hogy a kijevi, esetleg külföldi hasonló szakképzettségű kollégáikhoz képest alulfinanszírozottak, de ez nem jelentette azt számukra, hogy a továbbiakban másutt keressék boldogulásukat. A munkavállalás mint a karrierépítés első lépcsője szempontjából az általános vélemény az volt, hogy elsősorban kapcsolati rendszerükön keresztül tudnak elhelyezkedni, tehát a kapcsolati tőke az adott kérdésben meghatározó. A kapcsolati rendszer főleg a családi és a magyar-magyar kapcsolatokat jelenti esetükben, mert még az ukrán középiskolát és ukrán nyelvű egyetemet végzettek esetében sem jött számításba az, hogy a többségi nemzettel szoros együttműködést alakítottak volna ki, és esetleg ennek köszönhetően jutottak álláshoz, ez segítette őket a pályakezdésben. Legtöbbször abban a társadalmi rétegben találták meg munkahelyüket, amelyet a családi kapcsolatrendszeren keresztül el tudtak érni (orvosnő medikus apja révén annak munkahelyén talált állást, magyar filológiát végzett fiatalember édesanyja révén került könyvtárba, majd korábbi kapcsolata alapján tanársegédnek, magyar filológus hölgy volt egyetemi tanárának ajánlása alapján került tanársegédként állásba magánfőiskolára, magyar filológus lelkész férje révén alakította ki munkahelyét egyházi óvoda alapítása révén, politológus hölgy szülőfalujában és lakhelyén volt baráti kapcsolatai által vált tanító nényé, német szakos hölgy baráti, családi kapcsolata révén lett egy karitatív szervezet könyvelője stb.). Kevesen jutnak nyílt pályázat útján munkahelyhez. A legtöbb esetben a véletlen játszik közre, és általában ezen munkahelyek magánvállalatok vagy intézmények: PhD-t végzett matematikus főiskolán hirdetett belső pályázat alapján nyert felvételt, magyar filológus ifjúsági irodában dogozik, óvónéni felkeres minden óvodát üresedés iránt érdeklődve. A fentiekből láthatjuk, hogy régióinkban még nem jellemző a munkaközvetítés, a pályázás lehetősége.

Az oktatás nyelve kérdéskör a felsőoktatási intézmények szempontjából a megkérdezetteket nem foglalkoztatta olyan mértékben, ahogyan azt feltételeztük. Abban teljes egyetértés mutatkozik, hogy az államnyelv, valamilyen idegen nyelv és modern piacképes nyelv alapos ismerete nélkül a jövőben nem lehet boldogulni, karriert építeni. De ebből a felvázolt feltételből nem azt a következtetést vonták le, hogy egyértelműen csak ukrán nyelvű egyetemen szerzett diplomával fog boldogulni, inkább az egyetemen szerzett minőségi tudás az, amit hangsúlyoztak. Mind az egyetem, mind a főiskola végzősei között volt olyan, aki a képzést túl elméletinek tartotta. Az ungvári egyetemen tanultak nagy része éppen az államnyelv teljes körű ismeretének hiánya miatt úgy gondolta, hogy sok tárgyat nem tudott megfelelő szinten elsajátítani, amit az egyetem után kell pótolnia. A főiskolát magyar nyelven végzők esetében a jelenlegi munkakörük betöltéséhez megfelelő szinten ismerik az államnyelvet, sőt szakmájukban magabiztosan boldogulnak, problémát az okozna, ha abszolút többségi környezetben kellene dolgozniuk. A városban szocializálódott fiatalok természetesen beszélnek és használják a többségi nyelvet, de baráti körükre jellemző, hogy az főleg anyanyelvi környezetükből kerül ki. Többségi ismerőseikkel, iskolatársaikkal, rokonaikkal nem ápolnak szoros kapcsolatot, ez esetleges. A kárpátaljai magyar fiatalok munkapiaci helyzetére jellemző, hogy az csak csekély mértékben kapcsolódik a versenyszférához, melynek oka nem a diploma-szerzés kapcsán az oktatás nyelvében keresendő, hanem a kapcsolati tőke hiányában. A kárpátaljai, ukránjai versenyszférát főleg a kijevi tőke, illetve nagytőke határozza meg, ami Ukrajna függetlensége után a szocialista rendszerben felhalmozódott vagyon újraelosztásából származik, vagy a nem éppen legális eredeti tőkefelhalmozás révén jött létre. A szocialista vagyon újraelosztásaikor az országban a reprivatizáció semmilyen formája nem valósult meg. Így a kárpátaljai magyarok nem kaphatták vissza korábbi

tulajdonukat még jelképesen sem. A kárpátaljai magyarság több mint háromnegyed része falvakban él, így egy példa alapján vizsgáljuk meg, hogyan zajlott a privatizáció a kolhozokban. A kolhozi vagyont felértékelték, majd jelképes vagyonjegyeket bocsátottak ki. A vagyonjegyekből csak azok részesülhettek, akik kolhoznyugdíjasok voltak, vagy éppen a jegyesítés pillanatában a kolhozban dolgoztak. A kolhoz vezetése ügyelt arra, hogy a vagyonjegyesítés elkezdése előtt a vagyonjegyből jogosultak száma minél kisebb legyen. Így például a vagyonjegyesítés előtt kizárták azokat, akik akár több évtizedet is ledolgoztak a szövetkezetbe, de két-három éve, mivel az nem tudott fizetést biztosítani, valamely más munkahelyet kerestek maguknak, kizárták a családtagokat, gyerekeket, akik nem rendelkeztek abban az évben munkakönyvvel. A vagyonjegyek elosztásánál nem vették figyelembe, hogy annak idején a kolhoz szervezésekor ki milyen részt vitt be a közösbe, hanem a nevesítés időszakában aktív dolgozók között a letöltött munkaévek, a fizetések és a betöltött pozíciók alapján és arányában adták ki a vagyonjegyeket. Természetesen a nevesítés időszakában a kolhoz vezetésben lévő 6-10 személyhez került a vagyonjegyek zöme. A kétkezi munkások, akik a földet, a gazdaságot, a gyümölcsöst művelték, az állatokat ellátták és a gépparkban dolgoztak, alacsony értékű vagyonjegyeket kaptak. És egyes kolhozokban még ezt sem adták ki nekik, mondván, hogy a gazdaság csak egységesen egészben tud dolgozni, és ha megkapnák a vagyonjegyeket, akkor sem tudnának vele mit kezdeni, mert a termeléshez szükséges gépeket nem lehet alkatrészekre szétszedni, nélkülük meg nem tudják megművelni a földet. Volt, ahol kiadták a vagyonjegyet, amit be lehetett váltani földterületre, de ilyenkor az egységes nagyüzemi ágazatra épülő táblákat nem bontották meg, hanem a szikes kis parcellákat adták oda jó távol egymástól, hogy aki mégis az önálló gazdálkodásra adja a fejét, ne tudjon boldogulni. Sok helyen a kolhoz mégsem lett életképes és nem tudott fizetést biztosítani a bennmaradt parasztnak, akiknek aztán a vezetés felajánlotta, hogy megveszi, természetesen fillérekért, a vagyonjegyet, vagy a kolhozelnök széfjében álló vagyonjegyek fejében a parasztnak kiírtak bizonyos csekély összeget, aki nehéz helyzetében örült, hogy valamit látott a számára amúgy is láthatatlan tulajdonból. Néhány év múlva a legtöbb gazdaság a kolhoz vezetésének kezére került, akik ágazatonként elosztották egymás között a vagyont, és ma már más gazdálkodási formában működnek (kft., rt. stb.). A különböző vállalatok privatizációja is hasonlóképpen zajlott, annyi különbséggel, hogy ott a legtöbb esetben előbb leépítették majdnem a nullára, hogy jelképes értéke legyen, amit elosztottak az ott dolgozók között, hasonló arányban és mechanizmusban mint a kolhozoknál, tehát nagy részét a főnökség szerezhette meg. A munkások, aki fel sem fogták a folyamatot, a kiadott vagyonjegyeket fillérekért eladták a hiperinflációs korszakban, hogy megélhessék a holnapot. Ennél magasabb szinten, de hasonló mechanizmus szerint zajlottak teljes iparágak privatizációi. A vagyonjegyeket felvásárlók tőkéje természetesen nem a megtakarításokból keletkezett, hanem illegális úton szerezték kisebb-nagyobb tranzakciók révén, amelyek egyik véglete a határ menti üzemanyagcsempészás, és ennek nagybani változata az állami vezetékeken állami tulajdonban lévő olaj, elektromos áram stb. értékesítése magáncégeként. A kárpátaljai magyarság szempontjából a felvázolt mechanizmus a karrierépítés szempontjából csak azért fontos, mert a szovjet rendszerben elszenvedett különböző

diszkrimináció (málenkij robot¹⁷⁵, donbaszosok¹⁷⁶, a „magyar, a német az ukrán nép örökös ellensége”) miatt nem vagy ritkán kerülhetett olyan szintű vezető beosztásba, hogy a privatizációkor meghatározó vagyonhoz jusson, így a kialakult versenyszférában sem tölt be olyan szerepet, amit az itt élők széles köre kapcsolati tőkeként felhasználhat a karrierépítésére. Az elhelyezkedés és a munkavállalás szempontjából a kárpátaljai magyarság hátrányos helyzetben van, mivel a rendszerváltáskor rossz pozíciói voltak, most pedig a kapcsolati tőke dominál, így a legtöbben a családi kapcsolatok révén tudnak elhelyezkedni.

¹⁷⁵ „Málenkij robot” - „kis munka”, melyre 1944-ben, a szovjet csapatok bejövetele után a hatóságok kötelezték a Kárpátalján élő 18-50 év közötti magyar és sváb férfilekosságot, ami a megtorlás egyik eszköze volt, mivel az elhurcoltak nagy része soha nem tért vissza, vagy több évig tartó fogaság után jöhetett haza.

¹⁷⁶ „Donbász” - Donyeckij baszejn (Donyec-medence), a „málenkij robot” után egy második deportálási kísérletnek felfogható intézkedés, melynek keretében a szovjet hatalom 1947-52 között nem engedélyezte, hogy a kárpátaljai magyar hadköteleskorú fiatalok katonai szolgálatot teljesítsenek, ehelyett 3 évig tartó bányászati „önkéntes” munkára vitték őket, melyet a Donyec-medencében kellett letölteni. Aki hazajött, azt elítélték.

Irodalom

Soós Kálmán: *A kárpátaljai magyarság anyaországképének változása, 1944-1991*
In.: Magyarország és a magyar kisebbségek. Történeti és mai tendenciák. Bp., MTA, 2002. 199 p. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Műhelytanulmányok.

Soós Kálmán: *Adalékok a kivándorlók és a maradók haza- és anyaországképéhez.*
In.: Acta Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos közleményei. Beregszász, 2003. 3. szám, III. évf. 111-125

Tovt, Mihajlo: *Mizsnarodno-pravovij zahiszt nacionalnih mensin.* Uzsgorod, 2002

Felsőoktatási támogatások és hasznosulásuk Kárpátalján. Szerk. Orosz Ildikó, PoliPrint Kft. - KMF, Ungvár - Beregszász, 2006

Orosz Ildikó: *Magyar nyelvű oktatás Kárpátalján az ukrán államiság kialakulásának első évtizedében (1989-1999).* PoliPrint Kft. - KMF, Ungvár - Beregszász, 2006

Melléletek

1. melléklet. Felsőoktatás versenyképessége, funkciója

A képzés tartalma: Ha az egyetemi képzés során tanultakra gondoltok: mit nyújtott az egyetem, miben nyújthatott volna többet? Mondjatok minél több pozitív és negatív dolgot az egyetemi képzés tartalmával kapcsolatban.

<i>Pozitív</i>	<i>Negatív</i>	<i>Intézmény</i>
Megtanultam ukránul.	Nem volt családi hangulata.	UNE
Felkészült vendégtanárok.	Az ukrán tantárgyak túlsúlya a szaktárgyak rovására.	UNE
Kapcsolatépítés.	Kevés gyakorlati képzés.	UNE
Új ismeretek.	A tanítási színvonal csökkenése.	UNE
A tanárok meg tudták kedveltetni a tárgyat.	Az ukrán nyelvi környezet nehézségei.	UNE
Megtanultam, hogy a pontos, kitartó munkának van eredménye.	A második idegen nyelv oktatása rövid ideig tartott és nem volt tartalmas.	UNE
Felnőttem közben.	Nem tanulhattam magyar nyelvet.	UNE
Néhány szakmailag fontos előadás.	Nem volt elegendő lehetőség kutatómunkára.	UNE
Jó volt egyetemistának lenni.	Lizanec professzor.	UNE
Részképzésen vehettem részt.	Nemzetiségi diszkrimináció.	UNE
Jó előadások.	Alacsony infrastrukturális szint.	UNE
Megtanított „másképp” gondolkodni.	A tanárok felkészületlensége.	UNE
Lokálpatriotizmus.	Hátrány volt a magyarság.	UNE
Magyarságélmény.	Tankönyvhiány.	UNE
Intellektuális élmény.	Diákélet hiánya.	UNE
Egy-egy tanár ma is fülembé csengő előadása.	Rossz könyvtárellátottság.	UNE
Biztosított állást az egyetemen.		UNE
Szakképzést biztosít a diploma megszerzése után is.		UNE
Szakképzett tanári gárda.	Kevés gyakorlati lehetőség	RFKMF
Ismeretek átadása és szerzése remek volt.	Diákként lett volna rengeteg negatívum, felnőttként nincs	RFKMF
Minőségi tantárgyi tudás.		RFKMF
Nagyon jó tanárain voltak.		RFKMF
Eszmecserekre kitűnő lehetőségeket adott.		RFKMF
Rátaláltam arra a tudományterületre, amely leginkább érdekelt, az oktató személye is nagy hatással volt rám.		RFKMF
Megkaptam azt az alapot, amivel később továbbléphettem (pl. PhD).		RFKMF

2. melléklet.

Extracurrikuláris erőforrások: Melyek voltak azok a képzés tartalmához közvetlenül nem kötődő tapasztalatok az egyetemi évek alatt, amelyeknek hasznát vették a későbbiekben, a munkátok során? Illetve: voltak-e olyan elemek, amelyek kifejezetten hátráltatták vagy késleltették a munkába állást? Mondjatok minél több pozitív és negatív dolgot!

<i>Pozitív</i>	<i>Negatív</i>	<i>Intézmény</i>
Nem vittek el tanulmányaim alatt az ukrán hadseregbe.	Nem voltak a képzésen kívül más képzések.	UNE
Az egyetem megtanított, hol kell keresni a törvényeket.	Fárasztó beutazások, hideg gépjárműből hideg tantermekbe.	UNE
Ukrán nyelv elsajátítása.	Magyar közösségi élet hiánya.	UNE
Az egyetem befejezése után is bátran fordulhatunk tanárainkhoz.	Nem szerveznek osztálytalálkozót.	UNE
Kollegiális, baráti és szakmai kapcsolatok.	A kollégiumban minden rosszra felkészítettek bennünket.	UNE
Megtanultunk önállóan gondolkodni.	Nem volt lehetőség a magyar diákokkal való ismerkedésre.	UNE
A diploma értéke, állást azonnal találtam.	Nem volt lehetőség kulturális rendezvényekre.	UNE
A tanszék és a hungarológiai intézet gyakran a „béke szigete” volt számunkra, ahol a tanárok emberként is viselkedtek.	A korrupció megtapasztalása a felsőoktatásban.	UNE
Az egyetemen nem oktatott diszciplínákba való betekintés.	Nacionalista megnyilvánulás a többségi nemzet részéről.	UNE
Mozgalmárkodás.	A KGB akciói, megkönyékezése.	UNE
Szervezetépítés.		UNE
Korcsoport-szolidaritás.		UNE
Segítettek munkába állni.		UNE
A kollégiumban barátokat találtunk.		UNE
Drámapedagógiai szakkör.		UNE
Kapcsolati tőke.		UNE
A magunk által szervezett diákszövetség működtetése.		UNE
Ismeretség kialakítása szakmailag és barátilag egyaránt.		UNE
Az etika jellemformáló erőként hatott.		UNE
Megtanultunk emberekkel dolgozni, kommunikálni.		UNE
Erős bajtársi viszony kialakulása a képzés alatt.		UNE
Vitakészség fejlesztése.	Nem fedeztem fel negatív dolgot.	II. RFKMF
Kapcsolatrendszert építettem ki.		II. RFKMF
Megismertem azt a nőt, aki ma már a feleségem.		II. RFKMF
Az albérleti évek alatt megtanultam gondoskodni magamról.		II. RFKMF
Barátok.		II. RFKMF

3. melléklet.

Bizonyára megfordult az Önök fejében is a gondolat, az emigráció lehetősége. A karrier, a munkalehetőségek szempontjából ez milyen előnyökkel jár? Melyek a munka, a karrier szempontjából negatív aspektusai?

<i>Előny</i>	<i>Hátrány</i>	<i>Intézmény</i>
Anyagi előnyök.	A szülőföldtől, családtól való elszakadás.	UNE
Több megbecsülés.	Idegen környezetben való élet.	UNE
Több választási lehetőség.	Szülőföldtől való elszakadás.	UNE
Nagyobb beosztás.	Elveszítéd a gyökereid.	UNE
Jobb szakmai lehetőségek.	Újra elismerést kell kivívni szakmailag és emberileg egyaránt.	UNE
Nagyobb elismertség.	Baráti kapcsolatok megszűnése.	UNE
Jobb fizetés.	Elszakadás a családtól.	UNE
Jobban elismerik az ember képességeit.	Régi barátok elvesztése.	UNE
Szélesebb skálán választhat munkahelyet.	"Idegenség".	UNE
Jobb életkörülmények.	„Otthontalanság”.	UNE
Kulturális életszínvonalának növekedése.		UNE
Szakmai fejlődés.		UNE
Biztosabb anyagi háttér.		UNE
Csak jobb megélhetésért hagynám el az országot.		UNE
Soha nem foglalkoztatott az emigráció gondolata.		UNE
Nem fordult meg az emigráció a fejemben.		II. RFKMF
Több pénzt kereshetek.	A családom tönkremehet.	II. RFKMF
Jobb pénzkereseti lehetőség.	Nem hiszem, hogy az egyéni karrieremben előre tudnék haladni.	II. RFKMF
	Egyedüllét, gyökértelenség.	II. RFKMF

4. melléklet.

Önök szerint a régióban *milyen jellegű, diplomásokat megcélzó felnőttképzésre lenne igény?*

Válaszok	Intézmény
Idegen nyelv	UNE
Szociálpedagógia	UNE
Pszichológia	UNE
Szociális képzés	UNE
Kommunikáció	UNE
Idegen nyelv	UNE
Informatika	UNE
Nyelvi képzés	UNE
• Turisztika	UNE
Fizika	UNE
Biológia	UNE
Kémia	UNE
Virágkötészet	UNE
Lakberendezés	UNE
Kirakatrendezés	UNE
Közgazdász	UNE
Menedzser	UNE
Projektmenedzsment	UNE
Pályázatiírói	UNE
Könyvelői	UNE
Légiutas-kísérő	UNE
Programozás	UNE
Idegen nyelv	II. RFKMF
Nemzetközi kapcsolatok	II. RFKMF
Nemzetközi jog	II. RFKMF
Pszichológia	II. RFKMF
Számítástechnika	II. RFKMF
Szociális munkás	II. RFKMF
Szaktanácsos	II. RFKMF
Farmerképzés	II. RFKMF
Szakképzett mezőgazdasági képzés	II. RFKMF
Turizmus	II. RFKMF
Projektmenedzsment	II. RFKMF

Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség
Ukrajna, 88000 Ungvár, Pravoszláv part 5.
Felelős kiadó: Kovács Miklós
Nyomdai munkák: Ugocsa Print, Nagyszőlős, 2009
ISBN 978-966-7670-40-5

